

Århusianske jernbanearbejdere i 90 år

Fra arbejdsmænd til håndværkere, ved Helge Jensen, Knud Nielsen, Aage Andersen og Viggo Lovdal, Husets Forlag, Århus 1996, 99 s., ISBN 87-7483-365-0.

I 12 år har en række pensionerede SID'ere arbejdet med at samle materiale til denne bog om arbejdsmænd ansat på DSBs Centralværksted i Århus. En væsentlig del stammer fra protokollerne for Værkstedsarbejderne Fagforening, der virkede fra 1903-93, hvor de aktive medlemmer overgik til Dansk Metal (heraf også bogens titel). Samtidig begyndte gruppen at indsamle erindringer, som blev bearbejdet og renskrevet. Det fremgår ikke, hvor mange interviews der blevet taget ialt, men syv af dem er anvendt.

Centralværkstedet i Århus blev etableret samme år, 1862, som Jyllands første bane-strækning fra Århus til Langå blev åbnet. Om arbejdsstyrken anføres det, at der år 1900 var 800, i 1948 flest med 1.800, og i 1990 var der 450 ansatte – og dermed var det, der engang havde været en af de største arbejdspladser i byen, blot en skygge af tidligere tiders storhed.

I bogens første kapitel kalder forfatterne værkstedet for en familiearbejdsplads, hvor søn fulgte far. Og der nævnes et 40-års jubilæum, hvor jubilaren havde både søn og barnebarn ansat på virksomheden.

Bogen beskriver ikke overordnet Centralværkstedets historie i perioden (1862-1996), men er først og fremmest beretningen om de ufaglærte og deres fagforening. Gennemgangen af fagfor-

eningens historie fylder 2/3 dele af bogen, mens uddrag af de syv interviews slutter bogen.

Den historiske redegørelse gennemgår stort og småt fra foreningens virke. Det foregår i kapitler med overskrifter som foreningens start – kampfase – etablering, sociale arrangementer, oplysningsarbejde osv. Der sluttes af med en liste over foreningens formænd.

Vedr. bogens titel hedder det, at der i årene 1961 til 1979 havde været ansættelsesstop for arbejdsmænd på værkstedet. Det betød aldersmæssig koncentration, og dermed kom man til at mangle unge med værkstedserfaring og ekspertise. I samme periode lå arbejdsmændenes lønninger på grund af akkorderne højere end håndværkernes. Det fremgår ikke, hvordan tilgangen af arbejdsmænd har været siden 1979. Men i 1971 blev Centralværkstedet omorganiseret, da man fik en stor opgave med at modernisere mange hundrede jernbanevogne. Og i 1980'erne blev lønnen lavet om fra akkord til bonusløn. Samtidig omlagdes værkstederne, som blev delt i tre afdelinger, og arbejdsmændene blev rokeret. Arbejdet foregik fremover i selvstyrende grupper, hvor arbejdsmændene fik uddannelse som håndværkere. Derfor ophørte SID-afdelingen, og medlemmerne overgik til Dansk Metal.

Af de syv erindringer, bogen bringer, er fire fra arbejdsmænd ansat i 1940'erne, de andre fra ansatte i hhv. 1958, 1961 og 1986. Førhen måtte man ikke være fyldt 27 år for at blive ansat og skulle have gode soldaterpapirer. Man begyndte som ekstraarbejder, og efter 1.800 arbejdsdage kunne man blive fastansat. Denne regel blev efter-

hånden opblødt. Erindringerne fortæller alle små og store træk fra arbejdspladsen.

Som nævnt er bogen udarbejdet af en gruppe arbejdere fra fagforeningen. Bogen er redigeret af depotbetjent Viggo Lovdal i samarbejde med Kirsten Folke HARRITS og Ditte Scharnberg fra Arkiv Åstedet i Århus.

Bogen er letlæst, men er efter min mening mest af interesse for personer, der enten har kendskab til eller tilknytning til Centralværkstedet. Viggo Lovdal, der er ansat på værkstedet, er indirekte inde på det i sit efterord, hvor han skriver: "Jeg har ikke skullet 'hige og søge' vidt og bredt, idet jeg faktisk fik materialet serveret på mit skrivebord."

Det er prisværdigt, at en gruppe arbejdere selv har taget initiativ til at indsamle materiale om deres fagforening og arbejdsplads. Set ud fra det perspektiv er det en vellykket bog. Men som udefrakommende læser savner jeg en tråd gennem bogen om Centralværkstedet og dets historie. Den fortælling har vi stadig til gode.

John Juhler Hansen

Socialdemokratiet i fortid og nutid

Gerd Callesen, Steen Christensen og Henning Grelle (red.): Udfordring og omstilling. Bidrag til Socialdemokratiets historie 1971-1996, Fremad, København 1996, 554 s., kr. 298.-, ISBN 87-557-1976-7

Parthistorie er ikke en genre, der rangerer højt på lødighedstlisten. Det interessante ved dem har gennemgående ikke været den troværdige skildring af fortiden, men derimod den

måde, partiet begrundet og forklarer dets gøren og laden gennem tiderne. Selv om Socialdemokratiet har ligget i den bedre ende, har de tidligere socialdemokratiske parthistorier haft *retfærdiggørelsen* til fælles med de andre partiers selvbiografier. Og problemerne er forbigået eller fejtet ind under det efterhånden noget kuperede gulvtæppe. Venstres sidste bidrag til genren er et alt for udpræget eksempel herpå.

Derfor er det befriende, at Socialdemokratiet denne gang har valgt en anden og mere moderne fremgangsmåde. Tilbageblikket over de sidste 25 års socialdemokratiske indsats i dansk politik består af 13 bidrag fra partimedlemmer, historikere og andre samfundsforskere. Der er et vist overlap mellem de tre grupper, men partibogen har ikke været en forudsætning. Fremgangsmåden stemmer altså godt overens med, at debatten om partiets linie er blevet mere åben de senere år. Det optimale havde været, at politikerne var blevet henvist til et efterskrift, men der skal nok være nogle gode undskyldninger for, at det ikke er tilfældet.

Gerd Callesen giver i den første artikel en oversigt over Socialdemokratiets udvikling opdelt i kongresperioder. Det giver artiklen et lidt tørt og annalistisk præg, men det er en detaljeret og sober fremstilling af de interne konflikter som EF-politikken og formandsvalget i 1993. Til gengæld giver skildringen ikke noget udfoldet billede af de problemer, regering og parti blev konfronteret med. Hvad var det egentlig, der gjorde 1970'erne til så stort et problem både på det økonomiske, politiske og ideologiske felt? Vel er der begrænset

plads, men det er vigtigt at få med, når partiets indsats skal vurderes. Eller når de borgerlige regeringer i 1980'erne karakteriseres. Fx får vi at vide, at deres økonomiske politik var *fejlslagen* – på grund af voksende udlandsgæld og stigende skatter – mens de socialdemokratiske regeringer i 1970'erne, der på de to områder ikke lod nogen noget høre, ikke på samme måde får vendt tommelfingeren nedad. Det må der så være en begrundelse for – men hvilken?

I denne indledende oversigtsartikel kunne det iøvrigt have været interessant, om Callesen havde diskuteret ledelsen af partiet lidt grundigere. Der bliver gjort rede for, at Anker Jørgensen demokratiserede partiet, og at hans efterfølgere med Svend Auken i spidsen var en ny generation med en ny stil. Nu er Anker Jørgensen ofte blevet kritiseret for at være en svag leder uden visioner, men er det velbegrundet – og løste hans efterfølgere nogle af problemerne?

Bogen, partiet og historien havde været bedre tjent med at undgå at socialdemokratiske politikere skriver om de områder, de først og fremmest har markeret sig på. Det gælder Lasse Budtz' og Mogens Ove Madsen's indlæg. Det er rent ud patetisk at læse Lasse Budtz' gennemgang af sikkerhedspolitikken. Beskrivelsen er i væsentlig grad styret og præget af forfatterens irritation over udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen. Hovedsynspunktet er, at Socialdemokratiet fastholdt kontinuiteten i den sikkerhedspolitiske opfattelse fra begyndelsen af 1950'erne – og når der var tale om en skærpelse i begyndelsen af 1980'erne, så var det fordi de andre ændrede holdning. Logik,

der rykker! Hvordan det iøvrigt hænger sammen med, at anti-atomvåben holdningen voksede frem i partiet i 1970'erne undlader Budtz at gøre nærmere rede for, ligesom der ikke er en åbenhjertig diskussion af brugen af sikkerhedspolitikken til indenrigspolitisk drilleri – hvilket på ingen måde er det samme som at afvise den socialdemokratiske indsats for at fremme afspændingen som useriøs. Budtz har ikke megen fornemmelse for historisk udvikling.

EU-skeptikeren Mogens Ove Madsen slipper bedre fra skildringen af EU-politikken. Noget nyt bringes ikke til torvs, men modsætningerne i partiet trækkes op – omend ikke særlig detaljeret og vel fodgængeragtigt. I stedet for lallede anti-unionsbemærkninger, kunne man godt bruge nogle overvejelser over, hvorfor Socialdemokratiet efter 23 år i EF/EU ikke har overvundet splittelsen og fået en mere afklaret holdning til europæisk samarbejde, hvilket uundgåeligt involverer en diskussion af den nationale suverænitet, der skal forsvares mod integrationen. Men det er måske for meget at kræve af en person, der bejler til en plads i Europa-parlamentet?

Stærkest står artiklerne om velfærdsstaten og de ideologiske problemer, der knytter sig hertil. Niels Finn Christiansen diskuterer velfærdspolitikken mellem vision og virkelighed. Christiansen er en af de få historikere og samfundsforskere, der ikke indskrænker velfærdspolitikken til den socialpolitiske symptombehandling, men behandler den som en opfattelse af, hvordan samfundet skal udvikle sig. Christiansen giver dermed en historisk begrundelse for, hvorfor velfærdsstaten er til debat i dag,

og hvorfor Socialdemokratiet har svært ved at samles om en fornyelse af velfærdspolitikken.

Jørgen Goul Andersen angriber samme problem med udgangspunkt i Socialdemokratiets vælgertilslutning. En interessant artikel, der må få sveden til at springe på panden hos partiets ideologer. Som det ser ud nu, har Socialdemokratiet tabt slaget om de privatansatte – partiets gamle bastion – og de unge, der i modsætning til tidligere lægger sig til højre for partiet. Arbejderne er blevet borgerliggjort, men færre og færre af dem stemmer på et borgerliggjort Socialdemokrati. Det lyder som skæbnens ironi, men man skal ikke glemme, at valget i 1990 var et af de bedste i nyere tid, og valghistorien viser, at nok er der udsving, men over tid udjævnes forskellen mellem de to hovedblokke i dansk politik.

Jan Helbak følger op med status over den *demokratiske socialisme*, der efter hans mening har udviklet sig til et *socialt demokrati* i 1990'erne. Det må formodes at hænge sammen med omvæltningen i 1989, der gjorde begrebet demokratisk socialisme til noget fortidigt: socialismen var miskrediteret af befolkningerne i Østeuropa, og en demokratisk udgave heraf var næppe egnet til at sælge billetter. Helbak nedtoner de ideologiske forskelle mellem Auken og Nyrup i formuleringen af det sociale demokrati, og han giver Auken ret i, at Socialdemokratiet ikke længere besidder et 'patentatlas', der kan give svar på fremtidens politiske spørgsmål.

Andre og mere afgrænsede emner tages op: ØD, kvindepolitik og uddannelse. I skildringen af miljøpolitikken giver Hanne Rasmussen et godt indblik i de

problemer, der har knyttet sig til miljøspørgsmålet, det være sig forholdet mellem miljø og økonomi, udfyldning af de lovgivningsmæssige rammer, energiforsyningen og landbruget. Med og modspillet mellem Socialdemokratiet og miljøbevægelsen fanges ligeledes fint.

Langt fra alle aspekter er dækket ind. Således mangler det store kommunale og amtskommunale arbejdet – hvilket er særlig iøjnefaldende i den meget traditionelle beskrivelse af uddannelsespolitikken.

Som helhed er det en partihistorie, der er et stort skridt væk fra genrens ulidelige skønmaleri. Redaktørerne har forstået, at det ikke er forskønnelsen, men forståelsen af fortiden, der giver et troværdigt indblik i partiets historie. Resultatet er i hovedsagen blevet en anvendelig indføring i centrale aspekter af Socialdemokratiets udvikling efter 1971.

Mogens Rüdiger

Fabriksarbejdets kundskaber

Eva Fägerborg: Miljoner och my. Kunskapssyn och tänkande på en verkstadsindustri – Nordiska museets Handlingar 120 – Stockholm 1996, 307 s., ISBN 91-7108-402-9

Uden for alle byer i den industrialiserede verden ligger fabrikker. Ofte er de samlet i industri-parker, disse lave en-etages produktionsbygninger, hvor der inde i hvert enkelt bygningskompleks foregår en speciel industriel produktion. Hvad er det for et liv, der foregår i den fremmede verden bag murene? Hvad er industriarbejde egentlig for noget? Det er omkring dette tema, Eva

Fägerborg bevæger sig i sit studie. Hun har i mange år arbejdet med kulturhistorisk dokumentation af fabrikker bl.a. ved Kulturhistoriska Undersökningar på Nordiska Museet i Stockholm, og de mange års erfaringer ligger således bag denne hendes doktorafhandling. Her har hun valgt at gå i dybden ved at udforske arbejdet på en enkelt af disse industrikomplekser, Volvo Lastvagnar Komponenter AB i Köpinge, hvor der arbejder omkring 1.000 mennesker med at fremstille gearkasser til Volvo-koncernens lastbilfabrik.

I bogen findes dog kun en kort, men nødvendig introduktion til fabrikken og dens store produktionsanlæg. Pladsen (og forskningstiden) er i stedet blevet brugt på at gå i dybden med problemstillingen omkring fænomenet arbejde i to enkelte afdelinger. Her blev montageafdelingen og hæderiet valgt, for at få belyst yderlighederne i industriarbejdet – den ene afdeling, hæderiet, fungerede ved en proces-teknologi, hvor operatørerne “blot” skulle betjene det automatiske anlæg, mens montørerne i montagen fortrinsvis havde manuelt arbejde, når de samlede gearkasserne.

I gennem et år fulgte hun medarbejderne på disse afdelinger. Hun var der som “fluen på væggen”, mens arbejdet blev observeret. Undertiden måtte hun involvere sig mere direkte, bl.a. deltog hun i medarbejderkurser, men også her skete det med en bevidst lav profil. Desuden interviewede hun arbejderne, selv om deres arbejde, men også arbejdslederne og virksomhedens topchefers syn på arbejdet blev indsamlet.

Det er således den aktuelle situation, der bliver registreret ved

denne arbejdsmetode. Der var dog en del af medarbejderne, som kunne huske, hvorledes arbejdet var blevet gjort tidligere, hvor der var langt flere faglærte involveret, og hvor et mere traditionelt maskinarbejde dominerede.

Her får vi præsenteret de forskellige meninger og holdninger til arbejdet. Selv blandt de menige arbejdere var der stor forskel på deres indstilling til arbejdet, men der fandtes dog også ensartede holdninger. Således kendte operatørerne ved det automatiske anlæg ikke den bagved liggende viden bag arbejdet. Den var forbeholdt visse kategorier af specialister i virksomheden. Operatøren skulle i teorien kun have kundskab om, hvordan maskinerne fungerede og være indforstået med sikkerhedsforskrifterne. Men der lå dog også et kendskab til arbejdet for at kunne holde antallet af fejl og kassationer nede. Men Fägerborg finder dog også, at der selv ved det tilsyneladende automatiske arbejde findes et stort indhold af “sindets kundskab” – at føle at der er ved at ske noget forkert i produktionsanlægget – at selv højteknologien kræver træned øjne og ører. Der eksisterer en teoretisk kundskab, som kan forklares sprogligt, men tillige også en tavs kundskab – praksis – som viser sig i form af færdighed og fortrolighed med arbejdet.

Det var nu ikke selve arbejdet, Fägerborg ønskede at beskæftige sig med. Målet var altså ikke at studere fagligt kundskab som sådant, men *synet* på kundskab. Her fandt hun noget meget typisk for synet på arbejdet, som det også fremgår af bogens titel: Miljoner och my. “Millioner” viser virksomhedens interesse i at få produceret så mange enheder som muligt, og “my” står for den

mindste måleenhed – jo mindre tolerancerne var, jo bedre var arbejdet blevet gjort. Det var i denne fabrikkens verden af tal, at arbejdet foregik. Maskinerne havde numre. Afdelingerne, menneskene havde numre. Resultaterne var tal. Fejlene var tal.

Bogen er skrevet ud fra den franske teoretiker Bourdieus teorier om sprog og sociale felter. Ifølge dem er sproget den vigtigste konkrete udtryksform, men det har desuden en symbolsk funktion. Her kæmper aktørerne om indholdet i den sproglige fremstilling. For at forstå sprogets magt, fokuserer Fägerborg på de institutionelle aspekter, hvorved de sociale vilkår for sprog anvendelsen bliver belyst. Her benyttes begreber som sproglig habitus, sprogligt marked, sproglig kapital og censur, for at se sproget som et socialt instrument. Her fandt Fägerborg 4 forskellige sprogområder på fabrikken. Der er *virksomheds-sproget*, hvor man bruger begreber som kunder, leverandører, konkurrence. Der findes det tidligere omtalte *talsprog*, som styrer tanken, så den relevante virkelighed bliver en målbar verden. Der er *fagsproget*, hvor hver enkelt afdeling har sine egne termer, der hører sammen med produktionen, og som var nødvendig at beherske. Endelig er der *idrætssproget* med termer som coaching, teamdannelse m.v., som giver et indslag af konkurrencementalitet.

Et godt eksempel på kampen om de sociale felter lå i den kampagne, som ledelsen på Volvofabrikken den tid kørte af stablen i forbindelse med en omstrukturering mod en ny personale- og organisationsudvikling. Man ville imødegå den store udskiftning af medarbejdere og sy-

gefravær ved at satse på mennesket. Metoderne var ændring af kompetenceudvikling, aflønningssystem samt den tilhørende arbejdsorganisation. Her var ledelsens slagord i kampagnens pjecer og taler ved personalemøder og kurser en fælles satsning for en øget "indre effektivitet" for at "skabe konkurrencekraft" o.s.v. Det var ledelsens ideologiske projekt at forme personalets tænkemåde. Via sproget kunne der overføres en forretningsmæssig måde at tænke på.

Det er en vigtig bog, Fågerborg har skrevet. Der fremdrages mange generelle forhold, som også gælder om arbejde på danske virksomheder. Som sådan bør den være obligatorisk, for dem der seriøst vil beskæftige sig med debatten om "det udviklende arbejde".

Forskningsfeltet er dog blevet indsnævret unødigt meget ved så ensidigt at fokusere på forholdene ud fra Bourdieus teorier. Ved en mere åben tilgang kunne der have været inddraget forhold omkring arbejdets væsen, som jeg mener kunne have resulteret i en større teoriudvikling. F.eks. ville en mere sociologisk beskrivelse af arbejdet, à la Horst Kern og M. Schumanns arbejder, måske have kunnet supplere datindsamlingen.

Bogen har desuden en særlig værdi, idet den viser, hvorledes den etnologiske (antropologiske) metode kan bruges. Et års iagttagelser nedfældet i den obligatoriske feltdagbog sammen med interviews har her givet et spændende materiale, som i bogen præsenteres med et væld af iagttagelser og fyldige og kloge overvejelser. Arbejdsmetoden er tidskrævende, men det er den eneste, når man for alvor skal have opfanget den menneskelige

opfattelse af arbejdslivet. Metodens største værdi ligger i mødet mellem fabrikens verden af målbarhed og kulturforskerens verden af relativitet.

Om metoden findes i bogen mange gode beskrivelser og litteraturhenvisninger. Bl.a. findes en diskussion af det traditionelle problem hos etnologer, at forskerne er subjektive handlende personer. De kan ikke påstå, at deres forskning er objektiv – de kan ikke dække sig ind under en tilsyneladende objektivitet gennem traditionelle henvisninger til skriftlige kilder. Denne subjektive stilling kan, ifølge Fågerborg og ligesindede, klares ved en *refleksiv* holdning. At man hele tiden er klar over sin egen rolle som udefra kommende forsker, og at det er igennem denne subjektivitet, at virkeligheden opfattes. Kun herved kan det subjektive reduceres og i hvert fald erkendes.

Forhåbentlig vil vi også herhjemme få forskere, der får tid og lejlighed til at benytte feltarbejdet som metode ved tilsvarende arbejdslivsstudier.

Jørgen Burchardt

Fattig i Svendborg

Henrik M. Jansen og Otto Jonsen: "Fattiggården". Træk af fattigforsorgens historie i Svendborg – Skrifter fra Svendborg og Omegns Museum bd. 1 – , Ringe 1996 72 s., kr. 50.-, ISBN 87 87769-840

Bogen er en ny udvidet udgave af en bog med samme titel, der kom første gang i 1976, som nu er udsolgt. Udvidelsen, der omfatter både tekst og billedmateriale, skyldes, at forfat-

terne med hjælp fra Rigsarkivet har fundet hidtil ubenyttede kilder frem. Bogen er tænkt som et supplement til et besøg i fattiggården "Viebæltegaard", der er en del af Svendborg og Omegns Museum.

Første afsnit dækker middelalderen frem til reformationen. Her behandles bl.a. Landskabslovene og klostrenes rolle i forhold til fattigforsorgen. Andet afsnit beskriver udviklingen fra privat donerede hospitaler over fattig- og arbejdsanstalter og fattiggårde til Steinckes socialreform og til den endelige nedlæggelse af "Viebæltegaard" i 1974.

I arkiverne har man fundet forskellige regulativer, instruktioner og reglementer for Svendborg Kjøbstads Fattig- og Arbejdsanstalt, som gengives i bogen. De omhandler ledelse af fattiggården, husorden, spisereglement og regler for, hvor meget arbejde der skal udføres af hver enkelt fattiglem, og hvad der skal betales for det, den pågældende producerer der ud over.

Der er lavet en liste, der forklarer nogle af de ord, der er brugt i bogen, og som ikke mere er almindelige i det danske sprog, som f.eks.: Aflad, almisse, gilde og laug. En tidstavle viser fattiglovgivningen i Danmark fra 1708 til 1961. Sidst i bogen er en liste over utrykte kilder og trykt litteratur om emnet.

Bogen er gennemillustreret med gamle og nye fotografier, tegninger, gamle stik, kortskitser og bygningstegninger. Bogen er let læst. Den omhandler, som titlen viser, Svendborgs fattigvæsen, men med den forholdsvis grundige gennemgang af skiftende tiders fattigforsorg, kan den også bruges mere generelt som introduktion til dette emne.

Birgit Andreassen

Kampen om historien

Bernard Eric Jensen, Carsten Tage Nielsen & Torben Weinreich (red.): *Erindringens og glemslens politik, Roskilde, Roskilde Universitetsforlag 1996, 280 s., kr. 175.-, ISBN 87-7867-013-6*

Dannelsen af historiebevidsthed sker i dag mange andre steder end inden for den etablerede videnskabelige historieforsknings rækkevidde (publikationer, lærebøger, klasseundervisning m.m.). I stedet dannes historiebevidstheden i stor udstrækning igennem historiske romaner, historiske TV-serier, som f.eks. "Bryggeren", eller ved mindehøjtidligheder, som f.eks. diverse mindeår for besættelsestiden (befolkningen kunne sidst opleve en sådan i 1995 ved 50-års jubilæet for befrielsen). Som Claus Bryld viser i sit bidrag til antologien har disse mindehøjtidligheder steds været stærkt iscenesatte: "*Det er kampen om glemsel og erindring på et samfundsmæssigt plan, der står i centrum (fremfor realhistorien, red.)*" (s. 27).

Som reaktion på dette intensiverede konkurrenceforhold omkring retten til at skrive eller på andre måder producere historie tager forfatterne udgangspunkt i det forhold, at "*formidling af historie er et tværhumanistisk arbejdsfelt*" (s. 7). Forfatterens intention synes at være bredt og i detaljen (ved hjælp af analyser), at beskrive den til tider skjulte politiske kamp, der foregår i dagens Europa, om dannelsen af menigmands historiebevidsthed, udfra en tese om, at den faglige historieformidling er ved at blive marginaliseret (s. 16) som følge af den kulturelle globalisering som steds er en mere udbredt

tendens for dagens europæere.

Samme forskningsmiljø har tidligere udgivet to andre forsøg på at trænge ind i denne problemstilling, nemlig antologien *Når medierne spinder historiens tråd*; Akademisk forlag, 1993 (redigeret af Claus Ladegaard) og Bernard Eric Jensens værk om nyere historiedidaktiske teorier *Historiedidaktiske sonderinger*, DLH 1994, men *Erindringens og glemslens politik* er nok det mest samlede bud på bredden i problematikken.

Antologien består af otte artikler skrevet af forskere fra henholdsvis museumsverdenen, pædagogikkens og historievidenskabens verden. Der nås videre end teoretiske opvarmningsøvelser, idet der præsenteres flere originale empiriske analyser. Her vil jeg gerne fremhæve såvel Lene Floris' og Annette Vasstrøms analyser af museumsrelaterede historiefortællinger, som Carsten Tage Niensens analyse af det genforenede Tysklands dobbelte bearbejdning af sin egen fortid (dels Naziregimet, dels DDR-staten).

Lene Floris' artikel *Snot på ærmet – om erindringsserien "folk fortæller"* præsterer en loyal analyse af et stykke oversat Danmarkshistorie udgivet af Foreningen Danmarks Folkeninder. I 31 bind fortæller almindelige mennesker deres egen historie. Lene Floris anvender en fænomenologisk tilgang til erindringerne, idet en sådan muliggør en demokratisering af historiebegrebet i kraft af, at historien ses gennem levende menneskers oplevede hverdagsliv. Lene Floris understreger, at erindringsserien "*(...) kan give et billede af det tilfældige liv. Det der ikke kan systematiseres og indfanges i en historisk videnskabelig teo-*

ri" (s. 128). Erindringerne re-præsenterer på denne måde "*(...) et væsentligt alternativt formidlingsrum*" konkluderer Lene Floris (s. 133).

I en suveræn analyse demonstrerer Annette Vasstrøm det dilemma, som den stadig mere udbredte sponsorstøtte til kulturarrangementer stiller fagfolk i. *Guldalderen – fortællinger for hvem?* beskriver og analyserer hele forløbet omkring *Golden Days* – festivalerne i København (i hhv. 1994 og 1996), der var sponsoreret af interesseorganisationer indenfor Turistbranchen. Tilsyneladende var der tale om et harmonisk samarbejde, hvor faglige interesser og økonomiske interesser gik op i en højere enhed. Men Annette Vasstrøms analyse viser, at interessemod-sætningerne mellem disse to grupper i fremstillingen af "Guldalderen", medførte dels at fagfolkene blev "taberne" og gentagne gange måtte gå på kompromis med deres egen faglighed, samt at "Guldalderen" som historisk periodiceringsbegreb nu er slået helt fast, hvilket set ud fra en faglig synsvinkel er yderst uhensigtsmæssig, idet "*(...) de personer og historiske miljøer som dækkes af begrebet udgjorde højst 5% af den danske befolkning i perioden*" (s. 168). Annette Vasstrøms artikel viser således, hvorledes fremstillinger af historiske forhold på ingen måde kan adskilles fra de interesser, som sponsorer måtte have i skabelsen af et bestemt billede. Guldalderen er god som en markedsføring af "danskheden", men som del i skabelsen af en historisk erindring er den et problematisk begreb, hvilket ikke mindst skyldes sponsorerens interesse i at frembringe et entydigt, klart og positivt billede.

“Guldalderbegrebet bliver på denne måde et færdigt koncept, en vare som tilbydes publikum (...). Publikums mulighed for at komme i dialog med varen er forbrugernes” konkluderer Annette Vasström (s. 167).

Carsten Tage Nielsen analyserer også i sit bidrag *Historiens topografi – erindringssteder i Berlin og omegn* museumsrelaterede historiefortællinger. Denne gang er blikket rettet mod det genforenede Tyskland. Den smertefulde tyske historiske dobbelt erfaring med to totalitære regimer indenfor det samme geografiske rum og kun indenfor et halvt århundrede, komplicerer skabelsen af en fælles tysk identitet. Med Nielsens ord: “*Fortruften taler for at bevare og for at fastholde erindringen, mens følelserne har svært ved at magte erindringen og den fysiske konfrontation med erindringsstederne*” (s. 175). Med udgangspunkt i fire tyske sådanne “erindringssteder” i Berlin og omegn – nemlig fundet af en SS-vagtbunker i Vossstrasse, “Gedenkstätte und Museum Sachsenhausen”, “Deutsches Historisches Museum” og “Museum Berlin Karlhorst”- analyserer Carsten Tage Nielsen den dobbelte fortidsbearbejdning, som præger moderne tysk historiefremstilling. “*Der findes ikke nogen klar og entydig historiepølitisk linie i dagens Tyskland*”. I stedet er der sket en professionalisering af historiefremstillingen, der som biefekt har haft, at sammenhængen mellem den fremstillede fortid og de nutidige tyskere sløres. Den forskelligartede historie, som tyskerne har oplevet i efterkrigstiden, gøres dermed ikke til genstand for nogen fælles bearbejdning, men overlades alene til de tidligere DDR-borgere: “*Det*

er unægtelig en meget dårlig udgangsposition, hvis man vil oparbejde en fælles tysk identitet”, konkluderer Carsten Tage Nielsen (s. 200-201).

Også antologiens øvrige bidrag som er af mere teoretisk (og meta-teoretisk) karakter åbner for lignende spændende problematiseringer af historiefremstilling inden for andre genrer end den traditionelle historiske værksskrivning. Jargonen i artiklerne kan desværre godt indimellem virke lidt indforstået. Dette skyldes først og fremmest, at antologien ikke indeholder en samlet præsentation af den fællesmængde af teoretiske referencer som går på tværs af de otte artikler. En sådan samlet præsentation af de teoretiske perspektiver i *Erindrings og glemslens politik* ville have udrustet læseren med et større overblik, og givet denne bedre mulighed for selv at arbejde videre med problemstillingerne.

Når det er sagt, skal det imidlertid understreges at *Erindrings og glemslens politik* er en yderst læseværdig antologi, hvis indhold betegner et pionerarbejde indenfor forskningsfeltet historiefremstilling. Bogen er interessant for alle, der arbejder empirisk med problemfeltet, og for dem der er interesseret i begrebslige diskussioner indenfor dette felt.

Wibeke Hansen

Kommunesocialisme

Søren Kolstrup: *Velfærdsstatens rødder. Fra kommunesocialisme til folkepension, Selskabet til forskning i arbejderbevægelsens historie, København 1996, 496 s., kr. 400.- (for medlemmer 350.-), ISBN 87-87739-42-9.*

Søren Kolstrups afhandling **S**om “Velfærdsstatens rødder” er en grundsten i den danske udforskning af velfærdsstatens historie. For første gang tilbydes en detaljeret, kildenær og bred samlet fremstilling af den danske velfærdsstats udvikling over den lange periode fra det 20. århundredes start og frem til folkepensionens indførelse. Det er en præstation, som er al ære værd.

Når man tænker på den betydning, velfærdsstaten har haft i den danske samfundsudvikling, og da ikke mindst i de sidste års debat, kan man undre sig over, at dette ikke tidligere er blevet forsøgt. Undersøgelserne af den danske velfærdsstats historie har inden Kolstrups bidrag været præget af punktstudier, som enten har fokuseret på enkelte begivenheder (fx socialreformen i 1933), eller har lagt vægten på at følge et enkelt aspekt (ofte aldersforsørgelsen) op gennem tiden. Desuden kan det nævnes, at velfærdsforskningen i høj grad har været et felt domineret af samfundsvidenskaberne. De mest ambitiøse helhedsanalyser fra historikernes hånd er foretaget af udlændinge (f.x. Peter Baldwin og Daniel Levine). Man kan håbe, at Kolstrups afhandling er et tegn på, at også danske historikere melder sig på banen med ambitiøse helhedsvurderinger.

I et kort og klart indledende afsnit behandler forf. tidligere forskning ud fra spørgsmål om

dateringen af velfærdsstaten, og hvilke drivkræfter der stod bag den. Ikke så overraskende er der ret forskellige bud på begge spørgsmål. Forståelsen af drivkræfterne bag velfærdsstaten har givet anledning til flere internationale skoledannelser. Kolstrup gennemgår kort disse i hovedtræk med fokus på analyser af danske forhold.

Der er internationalt skrevet mangt og meget om velfærdsstater, og det er klart, at man derfor let kan fortabe sig i lange udredninger om, hvordan andre mener, tingene hænger sammen. Alligevel kunne forf. måske have gjort lidt mere ud af dette. Fx havde det været oplagt at gå nærmere ind på den svenske og norske forskning. I Sverige har sociologerne Korpi og Esping-Andersen op gennem 1980'erne arbejdet med en "magt-ressource"-tilgang, som med sin fremhævelse af arbejderklassens styrke som en afgørende faktor, ligger tæt op ad Kolstrups analyse. I Norge har Anne-Lise Seip foretaget en detaljeret undersøgelse af perioden 1920-1970, som slet ikke berøres i afhandlingen. Endelig kunne det have været interessant, hvis forf. var gået lidt tættere på ny-institutionalismen, som de seneste år har placeret sig centralt i forskningen. Jeg vil senere vende tilbage til det sidste aspekt.

Dateringen af velfærdsstaten afhænger selvfølgelig i høj grad af den valgte definition, og dermed kommer vi så over i afhandlingens problemstilling. Kolstrup ender med en definition, som omfatter overførselsindkomster og sociale tjenesteydelser (s. 27). Han erkender dog straks, at fortiden dermed analyseres ud fra et nutidigt begreb. Løsningen bliver at indføre de to begreber "li-

beralistisk socialhjælpsstat" (1890-1914) og "socialliberal velfærdsstat" (1914-1939) som konkrete historiske faser på vejen mod efterkrigstidens universalistiske velfærdsstat.

Kolstrups mål er via en undersøgelse af velfærdsstatens kvalitative træk at identificere "de økonomiske, sociale og politiske kræfter, der skabte forandring og tilføjede nye formtræk til velfærdsstatsbygningen" (s. 31). Med udgangspunkt i en historisk-materialistisk opfattelse vil han undersøge aktørerne bag udviklingen, og de rammer de handlede indenfor uden at forfalde til hverken strukturdeterminisme eller aktørvoluntarisme. Den væsentligste aktør i Kolstrups velfærdshistorie er arbejderklassen med Socialdemokratiet som den "transformator", der førte arbejdernes energi ind i folketingsalen, og således både repræsenterede og disciplinerede.

En af afhandlingens styrker er dog, at den ikke udelukkende fokuserer på arbejderklassen/Socialdemokratiet og klassekamperperspektivet. Forf. understreger både Det radikale Venstres rolle som alliancepartner, de selvstyrende velfærdsorganisationers initiativer og de borgerlige partiers rolle, mest som modmen også som medspillere i udviklingen.

Udgangspunktet tages i tre hypoteser. For det første at den danske velfærdsstats kvalitative træk blev formet før efterkrigstidens højkonjunktur. For det andet at den uhomogene danske klassestruktur stod i vejen for en dansk "Bismarck-model" (socialforsikringer). For det tredje at udviklingen skete i spring og ikke som en lang og glidende udvikling.

Den første brudflade eller de

første spirer til velfærdsstaten finder Søren Kolstrup i, hvad han kalder den kommunesocialistiske periode. På baggrund af den liberalistiske socialhjælpsstat, præget af rudimentære og strengt behovsprøvede hjælpeforanstaltninger, udviklede der sig i enkelte bykommuner træk i retning af universalisme, forebyggelse og mere generøse ydelser. Den liberalistiske stat havde i høj grad overladt administrationen af social-, skole- og sundhedspolitik til de enkelte kommuner, og det gav i de socialdemokratisk dominerede byer plads til forsøg og nytænkning. Kolstrup har tilegnet næsten 200 sider til en detaljeret gennemgang af de røde byer Nakskov, Esbjerg, Århus, København og Horsens, som kontrasteres med udviklingen i de borgerligt styrede byer Odense og Kolding.

Det kommer der spændende historier ud af. På baggrund af lokale partiprotokoller, byrådsarkiver, lokalaviser o. lign. gives der en skildring af udviklingen indenfor skolevæsen, daginstitutioner, sundhedsområdet, boligområdet og aldersomsforsorgen i hver af de nævnte kommuner. Der viser sig en omfattende reformaktivitet på alle områder, og overbevisende argumenteres for, at der på kommunalt plan allerede lige efter århundredeskiftet kan findes træk, som kendetegner efterkrigstidens velfærdsstat. Aktøren bag disse lokale reformer var først og fremmest det lokale Socialdemokrati, ofte med markante personligheder som Sophus Bresemann, Peter Sabroe eller J.P. Sundboe i spidsen. Ofte fik reformerne støtte fra sundhedsvidenskabens lokale repræsentanter (tandlæger eller læger), og i nogen tilfælde kunne der skabes bredere politiske allian-

cer. Det sidste afhang dels af de borgerlige partiers styrke og sammenhold, og dels af hvorvidt der eksisterede private alternativer til offentlige løsninger. Det giver stof til eftertanke i forbindelse med nutidens velfærdsstatsdebat. Det samme gælder fremhævelsen af kommunesocialisternes idé om, at fælles institutioner, fx hospitaler, sikrede, at det bedste også stod til rådighed for de dårligst stillede.

Det er imidlertid svært at kvalificere, hvilken betydning de kommunale eksperimenter havde for den nationale udvikling. Kolstrup begrænser sig til at fremhæve tre forhold, som strakte sig udover 1920 (s. 244). For det første at pionerkommunerne fungerede som forbilleder for andre kommuner. For det andet at den lokale udvikling satte sig spor i den statslige debat. For det tredje at kommunen fungerede som "træningsbane" for en kommende generation af socialdemokrater.

Det er klart, at udviklingen i 1920'erne peger i retning af en stærkere statslig styring, blandt andet via indførelsen af maksimalydelse. Men det er lidt uklart, hvorfor ovennævnte sammenhænge skal slutte i netop 1920, og forf. antyder da også selv (s. 362ff), at kommunerne fortsat spillede en rolle. Det havde været interessant, hvis kommunernes rolle var blevet fulgt også længere op i tiden. Skulle det være gjort med samme empiriske grundighed, ville arbejdsbyrden imidlertid blive enorm. Man kan istedet håbe på, at Kolstrups fremstilling vil opmuntre til, at forskningen tager dette spørgsmål op. Set over de seneste 100 år har kommunernes rolle i forhold til velfærdsstaten ændret sig i flere omgange. Senest med reformerne i begyndel-

sen af 1970'erne, og videre med 1980'ernes decentralisering og bloktilskud. Det kunne være spændende at få sat dette forhold ind i et længere historisk forløb. Ligeledes ville det kaste mere lys over de væsentlige forskelle mellem by- og landkommunerne, som forf. i flere tilfælde påpeger.

På det nationale plan gik tingene ikke helt så hurtigt som i Nakskov. Resten af bogen er således en fremstilling af den velfærdspolitiske udvikling på et statsligt niveau. I tiden efter 1. Verdenskrig blev den liberalistiske socialhjælpsstat udfordret af den socialliberale stat, kendetegnet ved "forestillingen om sociale ydelser hvilende på skattefinansiering og almene borgerrettigheder gennem den enkeltes juridiske ret til de sociale goder." (s. 251). Det gav sig udtryk i, at flere og flere fik adgang til velfærdsydelse, at retsprincippet vandt frem overfor det lokale skøn, og at staten udvidede sit handlingsrum. Forf. understreger dog, at det ikke skete uden videre.

For det første skulle det økonomiske og sociale handlingsrum give plads til nybrud. Kolstrup peger i den forbindelse dels på arbejderklassens styrke umiddelbart efter verdenskrigen og på den økonomiske krise fra slutningen af 1920'erne som de væsentligste brudflader. For det andet skete fremskridtene ikke uden sværdslag. Socialdemokratiet gik i alliance med Det radikale Venstre i spidsen, og blev på nogle områder støttet af de "selvhjulpne velfærdsorganisationer" (fx boligbevægelserne). Denne treenighed var oppe imod borgerlige partier, som ønskede at begrænse det offentliges rolle, og som ikke havde opgivet tan-

ker om forsikringsordninger. De borgerlige partier viste sig dog på enkelte områder forhandlingsvillige – især på de områder hvor hele befolkningen udgjorde risikokategorien.

Ligesom i beskrivelsen af kommunesocialismen gennemgås udviklingen område for område. Denne grundige gennemgang af både de små skridt, store reformer samt de forslag som ikke blev realiserede, er en af bogens stærkeste sider. Dels tegnes et nuanceret billede af udviklingen, og dels er der skabt et vigtigt grundlag for videre forskning. Nuancerne betyder, at fremstillingen ikke klumper sig sammen omkring de store socialpolitiske reformer. Kolstrup beskriver fx Steinckes socialreform som en nyskabelse, men får den samtidig sat ind i et detaljeret forløb.

Årene umiddelbart før besættelsen var præget af en dobbeltbevægelse. Den socialliberale stat befæstede sin position, men samtidig begyndte nye tendenser at skyde frem. Med udgangspunkt i befolkningspolitikken voksede interessen for mødre og børn, bl.a. udtrykt i forebyggende foranstaltninger på sundhedsområdet (fx mødrehjælpsinstitutionen og love om sundhedsplejersker).

Det er en udvikling, som peger frem mod, at den sociale eksperite kom til at spille en mere central rolle. Dette aspekt af udviklingen forbliver imidlertid noget af en sort plet på Kolstrups velfærdsstats-kort. Problemet kan måske ligge i, at det er svært at passe ind i hans analyseramme med dens vægtning af klasser og klassekampe. Diskussionen bliver begrænset til to sider (s. 371f), hvor Kolstrup når frem til, at de sociale eksperter (og

statens bureaukrati) ikke var "en udfarende kraft", men medvirkede til problemløsninger og legitimerede lovgivningen med videnskabelige argumenter. Der kan dog også findes gode argumenter for social-teknokraternes dagsordenssættende rolle i lighed med kommunesocialisterne. Afhandlingen beskriver gang på gang, hvordan læger, tandlæger mv. talte for reformer. Således om indførelsen af husgerning i Nakskov 1907: "De videnskabelige resultater fra ernærings- og hygieneforskningen skulle nu indpodes i den voksende ungdom" (s. 147), og der kunne citeres adskillige flere lignende betragtninger.

Besættelsestiden udgør naturligt nok et hul i fremstillingen. Tråden tages op i 1945, og føres frem til folkepensionsreformen i 1956. Den universalistiske velfærdsstat begynder at træde frem. Kolstrup fremhæver fem tendenser i udviklingen. For det første blev fortsat flere omfattet af ydelserne, som dermed i stadig højere grad også rettede sig mod middelklassen. Det peger på længere sigt frem mod universalistiske ydelser. Det skal dog bemærkes, at det i 1945 kun var Det radikale Venstre, som konsekvent talte for dette. Socialdemokratiet skulle først "genopdage" den kommunesocialistiske argumentation for fælles institutioner, se mulighederne for at inddrage middellagene og flytte fordelingsperspektivet over på finansieringssiden. For det andet voksede satsningen på forebyggelse især indenfor sundhedsområdet. For det tredje blev et stigende antal ordninger skattefinansierede og fritaget for brugerbetaling. Det sidste gjaldt fx på skoleområdet. For det fjerde blev kravet om øget lighed

understøttet ved, at overførsler faldt med voksende indkomst. For det femte fremhæver Kolstrup Socialdemokratiets udvikling af en velfærdsstrategi, som sammenkoblede keynesianismen med en forebyggende velfærdspolitik. Det er dog især de fire første tendenser, som følges op i fremstillingen.

På de forskellige områder var efterkrigsperioden præget af en lang række reformer. Hovedkraften var som i 1930'erne den socialdemokratisk-radikale alliance, nu i en lidt løsere form. Men de enkelte love blev ofte vedtaget med støtte af mindst det ene af de to store borgerlige partier. Vel ofte ud fra en erkendelse af, at skulle man opnå indflydelse på det uudgældige, måtte man gå med i forligene. Hvor svært det kunne være, kom til udtryk under den årelange debat om folkepensionen. Både Venstre og Det konservative Folkeparti skiftede holdninger undervejs og var præget af interne splittelser. Også i Socialdemokratiet, der for alvor havde sat folkepensionen på dagsordenen i valgkampen 1953, opstod der imidlertid usikkerhed om, hvorvidt der var råd. Forklaringen på, hvorfor det så skulle være i 1956, finder Kolstrup i et pres fra årets strejkeaktiviteter.

Dette referat af nogle hovedlinjer i Kolstrups afhandling kan selvfølgelig på ingen måde yde den fuld retfærdighed. Bogen indeholder et væld af oplysninger, og den kan læses som en helhed, men er samtidig opbygget, så man kan vælge at følge enkelte temaer op gennem tiden. Kolstrup argumenterer godt for sine synspunkter, men det er selvfølgelig, at bogen med sine mange analyser og teser vil rumme kim til videre diskussion og til mod-

sigelser. Der skal her peges på et par problemkredse.

Som nævnt ovenfor kunne det have været givende, hvis forf. var gået nærmere ind på det institutionelle aspekt. Der findes en række studier af andre lande, som har fremhævet netop institutioner og institutionelle strukturers betydning for udviklingen af velfærdsstaten. Nogle har peget på læreprocesserne i institutioner, fx at der er en tilbøjelighed til at overføre problemløsninger fra et område til andre. Eftersom Kolstrup ikke tilskriver statsbureaukratiet nogen væsentlig rolle (argumentet kunne dog også overføres på politikere), kunne det istedet overvejes, hvorvidt institutioner kan være med til at forme aktørernes handlinger. Forf. har en nuanceret beskrivelse af den rolle, som de selvstyrende velfærdsorganisationer spillede i form af initiativtagere. Spørgsmålet er, om disse organisationers placering på landkortet ikke i sig selv har været med til at forme beslutningerne. Sygekassernes betydning for holdninger til sundhedsvæsenets struktur kunne være et eksempel. Et følgende spørgsmål er så, hvorfor de statslige institutioner (fx socialministeriet) ikke kunne spille en rolle, når de selvorganiserede kunne?

Et andet problem rejser sig i forbindelse med den periode, hvor ordet velfærdsstat får sin mening, nemlig i efterkrigstiden. Spørgsmålet er, om man her kan forstå velfærdsstaten uden i højere grad at inddrage (Socialdemokratiets) tanker om modernisering og udvikling af samfundet, fuld beskæftigelse og økonomisk vækst. Disse ideer bliver kædet meget tæt sammen med reformer på de velfærdspolitiske områder – og gør i høj grad soci-

alpolitik til et spørgsmål om fordeling af vækst. Kolstrup nævner denne sammenhæng (s. 412-14), men drager den ikke ind i analysen. Lidt firkantet sagt undgår Kolstrup i sin analyse en "bagud-projicering" af nutiden (jf. s. 27), men ender måske i en fremad-projicering af fortidens snævrere velfærdsstatsbegreb.

På trods af disse kommentarer står afhandlingen dog som solid og med mange velargumenterede synspunkter. Der er dømt grus i maskineriet, for dem som søger at fremstille den danske velfærdsstats historie som en glidende, kontinuerlig udvikling i konsensus-Danmark. Der er ingen tvivl om, at afhandlingen kaster nyt og væsentligt lys på velfærdsstatens fortid, og dermed også umiddelbart giver en bedre forståelse af vores samtid. Et interessant spørgsmål i den forbindelse er, hvorvidt Kolstrups forklaringsramme kan forklare udviklingen efter 1956, og især velfærdsstatens lange "krise" fra 1973. Svaret på dette får vi forhåbentlig i fortsættelsen.

Klaus Petersen

Nyttig oversigt over marginalgruppeforskning

John T. Lauridsen: *Fra udstødte til anbragte 1500-1950. Marginalgruppeforskning i Danmark*. Udg. af Det kongelige Bibliotek, København 1996, 78 s., kr. 50,-. ISBN 87-7023-527-9.

Det er glædeligt, at man fra Det kgl. Biblioteks side lever op til sine forpligtelser med hensyn til at forsyne os med brugelige forskningsoversigter. Den her foreliggende oversigt er en

genudgivelse af et essay fra 1984 fremkommet i Sidsel Eichsen m.fl. (red.): *Socialhistorie og samfundsforandring*, men den er i den foreliggende udgave udvidet og ajourført. Anskaffelse af denne bog må være et must for alle, der beskæftiger sig med marginalgruppernes historie.

Lauridsen gør opmærksom på, at vi i Danmark har ofret ringe opmærksomhed på de marginalgrupper, vi i løbet af den (meget lange) periode kan møde i arkivalierne som udstødte eller anbragte, og efterlyser socialhistoriske danske initiativer – gerne med inspiration fra så forskellige kapaciteter som Elias, Goffmann og (ikke mindst) Foucault. Men faktisk vil jeg hævde, at en sådan marginalgruppeforskning (der burde kaldes noget andet, hvis der fandtes en bedre term!) er i særdeles kraftig udvikling netop i disse år. Sagen synes imidlertid at være, at denne forskning ikke bedrives af socialhistoriske forskere, men af idéhistorikere, filosoffer, antropologer og etnologer m.fl. – med kildemæssig inspiration fra socialhistorikerne, der virkelig har ekspertisen på dette punkt! Er socialhistorikerne for fastlåste i en "traditionel" historikerrolle til, at de kan modtage inspiration fra andre fag? Forhåbentlig ikke, men et og andet tyder på, at åbenheden (endnu) ikke er så stor. Lauridsen gør opmærksom på, at Foucault ikke findes omtalt på en eneste af siderne i "Dansk Socialhistorie" (anmelderen har også foretaget denne test!). Det er svært at forestille sig, hvordan man i en socialhistorie (hvor udmærket og skelsættende den iøvrigt på andre punkter kan være) kan komme udenom at nævne den forsker, der frem for nogen anden har sat

fokus på de marginale grupper. I det mindste måtte hans tilgang til området da fortjene at blive kritiseret.

Af Foucault kan man bl.a. lære, at man finder ingen "sandhed" i kilder fra det offentlige administrationsapparat, der er gyldig ud over den diskurs, hvori de fremkommer, og at historie, forandring og kontinuitet ikke er entydige begreber, der én gang for alle er defineret af historikerne. Jeg opfatter Lauridsens bog som en advarsel til socialhistorikerne mod at føle sig betryggede og tilfredse med at levere kildestudier uden noget at forholde dem til.

Hvis man med en anden faglig baggrund end historikerens har forsøgt at nærme sig historien om marginalgrupperne, er man til gengæld blevet klar over, at man også kan lære meget af socialhistorikernes behandling af skriftlige kilder. De tilnærmelser mellem fagene, som vil ske, vil selvfølgelig medføre, at snævre grænser må nedbrydes, så vi når frem til en langt mere tværfaglig behandling af den sociale historie. Er der noget galt i det? At de "rene" socialhistorikere i alt for høj grad har skrevet sig uden om marginalområdet er i hvert fald en kendsgerning, og det skal der rettes op på. Fornyelsen vil ikke alene komme fra den – iflg. Lauridsen – alt for miskendte lokalhistorie, men også fra de ovenfor nævnte fag.

Lauridsens sidemæssigt beskedne bog (med 18 siders umådelig nyttig litteraturliste) bør ikke få en marginal, men en central plads i reolen hos socialhistorikere, etnologer, idéhistorikere, filosoffer, behandlere og alle andre, som i de senere år har fået øjnene op for, at det ikke er nok, at man forsker i samfundets

klasser eller hierarkier. En historie er selvfølgelig ufuldkommen, når den ikke også omfatter dem, der falder uden for samfundets accepterede – eller i det mindste tålte – kulturer. Skulle denne bog virke over for nogle af dem, der endnu ikke har fået øjnene op for dette, er det bare ekstra godt.

Der er gået 12 år mellem første og anden udgave af denne bog, der – som antydet – er noget mere end en oversigt. Der bør nok kun gå få år, før bogen revideres, for netop nu er der grøde i marginalgruppeforskningen i Danmark!

Edith Mandrup Rønn

Socialisme eller barbari?

Virve Manninen: Sozialismus oder Barbarei? Der revolutionäre Sozialismus von Rosa Luxemburg 1899-1919 – Bibliotheca Historica 16 – Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1996, 212 s., ISBN 951-710-047-7

Manninen undersøger i sin dissertation "Sozialismus oder Barbarei?" Rosa Luxemburgs revolutionære socialismeopfattelse i perioden 1899-1919 ud fra den hovedtese, at der finder en udvikling sted: fra en relativt dogmatisk deterministisk opfattelse af, hvilke muligheder der er for samfundsudviklingen, til en udogmatisk indeterministisk udviklingsopfattelse, hvor socialisme ikke var den eneste mulighed, men det eneste acceptable.

Det interessante ved denne analyse er, at Manninen ud fra en historisk materialistisk grundopfattelse ser Rosa Luxemburgs udvikling i lyset af den generelle

økonomiske og politiske udvikling i samtiden, og derfor bliver analysen samtidig en analyse af II Internationale, SPD og diverse forskydninger, specielt på SPD's venstrefløj, hvorfor bogens delresultater også bliver interessante.

Manninen nævner tre begivenheder, der er afgørende for Luxemburgs revolutions- og socialismeopfattelse: revisionismedebatten, revolutionerne i Rusland 1905-06 og udbruddet af I. verdenskrig; sidstnævnte fik betydning for hendes opfattelse af den russiske revolution i 1917 og den tyske revolution i 1918/19. Faren ved at se udviklingen i så bastante ryk er, at tendensen i udviklingen kan gå tabt.

"Sozialismus oder Barbarei" starter med en gennemgang af "Socialreform eller Revolution" fra 1899. I denne bog gør Rosa Luxemburg sig, ifølge Manninen, skyldig i en deterministisk opfattelse af samfundsudviklingen, hvor den eneste udviklingsmulighed er en socialistisk samfundsformation. Hvordan vi kommer dertil, har Luxemburg, ifølge Manninen, endnu ikke nogen klar opfattelse af, ligesom hun heller ikke har nogen opfattelse af, hvordan vi kommer videre. Det kommer først med hendes erfaringer under revolutionerne i Rusland i 1905, hvor hun får øjnene op for massestrejkens betydning i en revolutionær proces. En betydning hun tidligere har taget afstand fra.

Her ville det have været på sin plads, hvis Manninen var kommet med en analyse af, hvorfor Rosa Luxemburg, som altid til lagde handlingsmomentet hos proletariatet en afgørende betydning, kunne have en deterministisk udviklingsopfattelse, der ikke levner meget plads til klas-

sekampen. Hvis klassekampen først kommer med i forbindelse med Luxemburgs opdagelse af massestrejken, som Manninen hævder, må det siges at være en brist i Rosa Luxemburgs revolutionsopfattelse. Det er dog et spørgsmål, om Manninen har ret, om det kan stilles så firkantet op. Om ikke der skal skelnes mellem de objektive og de subjektive betingelser hos Rosa Luxemburg, hvor de objektive forudsætninger (de økonomiske forhold) undergår en udvikling fra en deterministisk tendens, til et mere åbent spørgsmål, hvor der er andre alternativer. De subjektive faktorer har hele tiden været inddraget hos Rosa Luxemburg.

I forbindelse med massestrejkedebatten afviser Manninen en gang for alle, at beskyldningerne mod Luxemburg for spontanitet har noget på sig.

Manninen viser meget godt, hvor isoleret Luxemburg stod i SPD, specielt efter bruddet med Kautsky omkring valgtsspørgsmålet 1910. Et brud der havde været længe undervejs.

Isolationen fik hende til at vende sig mod mere teoretisk arbejde, hun undersøgte bl.a. imperialismens betydning for den kapitalistiske udvikling, som hun så som en del af kapitalismen, hvor målet var akkumulation af kapital, og dertil behøvedes ikke-kapitalistiske områder. Manninen sætter i denne forbindelse spørgsmålstejn ved, hvad sammenbrud betyder for Rosa Luxemburg, hvor det kapitalistiske samfund vil ende i kaos, hvor kultur og civilisation vil forsvinde, og denne tilstand vil være endepunktet for sammenbruddet, hvis ikke den proletariske revolution forhindrer det (s. 114).

I Manninens overvejende positive analyse af Rosa Luxem-

burgs økonomiske teorier savnes en inddragelse af Fritz Sternbergs bøger “Der Imperialismus” og “Der Imperialismus und seine Kritiker”, der går positivt ind for grundopfattelsen i Rosa Luxemburgs økonomiske teori.

I afhandlingen beskrives, hvordan udbruddet af 1. Verdenskrig kommer som et chok for Rosa Luxemburg, og bl.a. får hende til at miste noget af sin tiltro til masserne, og får hende til at tvivle på deres ønske om en revolutionær omvæltning i Tyskland i 1918/19. Nævnt er bl.a. hendes manglende tro på, at tyske kvinders demonstration mod krigen har et revolutionært perspektiv (s. 168).

Manninen kæder den russiske og den tyske revolution sammen, idet hun mener, at Rosa Luxemburgs kritik af den russiske revolution skal ses på baggrund af 1) hvad, der var nødvendigt i Tyskland, og 2) at den russiske revolution ikke kunne kopieres i Tyskland, da de to lande var forskellige og havde vidt forskellige udgangspunkter. At Rosa Luxemburgs kritik af den russiske revolution også kan læses som en kritik af bolsjevikkerne handlinger i Rusland, hvor hun ser nogle katastrofale fejltagelser, kommer Manninen ikke ind på. Hun beskæftiger sig udelukkende med det demokratiske underskud. Problemet med nationernes selvbestemmelsesret og bøndernes rolle i overgangsfasen og i et fremtidigt socialistisk samfund kunne også nævnes.

Det overordnede indtryk af “Sozialismus oder Barbarei?” er positivt. Det er befriende at læse en bog om Rosa Luxemburg, som kritiserer Luxemburg og Lenin på lige fod, hvor Lenin ikke er en ikon, som pr. definition havde ret. Samtidig slår Manni-

nen fast, at mange af leninismens anklager mod Rosa Luxemburg ikke holder ved en grundigere læsning af hende. F.eks. at Luxemburg ikke tillagde partiet nogen rolle. Om dette skriver Manninen (s. 202): “Forbindelsen mellem det socialdemokratiske parti og masserne skal efter Luxemburgs mening være tættest mulig og levende. Partiet havde efter hendes mening brug for proletariatets støtte for at kunne nå sine mål. Proletariatet havde lige så meget brug for partiet, for afklaringen og ledelsen, fordi de ikke automatisk og spontant ville rejse sig”.

Om Rosa Luxemburgs betydning siger Manninen, at hun søgte nye veje, fandt nogle, mens SPD ville ikke følge hende. Og heller ikke KPD. Der er vel, når alt kommer til alt, det der gør, at det stadigvæk er vigtigt at beskæftige sig med Rosa Luxemburg.

Det havde været en gevinst for hele undersøgelsen, hvis Manninen havde haft mulighed for at inddrage Norman Geras nyeste tyske udgave af hans klassiker fra 1979 “Rosa Luxemburg. Vorkämpferin für einen emanzipatorischen Sozialismus”, hvor han modificerer sin opfattelse af hendes udvikling.

Manninens bog er absolut anbefalelsesværdig, dog ikke som introduktion til Rosa Luxemburg. Endeligt kunne man have ønsket sig, at bogen, der er på over 200 sider, havde haft et sagregister.

Martin Skov Petersen

Københavnske fabriksarbejdere i 100 år

Inge Marott Post: På fabrik i København. Glimt fra Fabrik- og Specialarbejdernes Forbund gennem 100 år, udg. af Fabrik- og Specialarbejdernes Forbund, København 1996, 184 s., ISBN 87-986185-0-4.

Næsten samtidig med SID's 100 års jubilæum fyldte forbundets største afdeling, Fabriks- og Specialarbejderne i København, 100 år. Afdelingen har i dag “kun” 4.900 medlemmer mod 10.000 medlemmer i 1960'erne.

At fortælle denne fagforenings historie er også at fortælle om hele industriens udvikling i Danmark med København i centrum. Forfatteren har valgt at opdele bogen i 17 kapitler. Hun starter med at fastslå, at dansk industrialisering i 1890'erne nåede et højdepunkt, og at 50% af Danmarks industriarbejdere da var beskæftiget i hovedstaden. Set med nutidige forhold var tallet ikke stort, ved netop denne fagforening drejede det sig om over 3.000 potentielle medlemmer.

På 3 sider gennemgås den industrielle udvikling, hvorefter bogen går igang med sit egentlige formål. Der fortælles om organiseringen af københavnske arbejdsmænd siden 1873. Den 11. januar 1897 blev så denne afdeling af Dansk Arbejdsmands Forbund (herefter SID) stiftet. Det begyndte med 97 medlemmer, og bestyrelsen blev valgt ud fra de brancher, de kom fra. Det var fra reberbaner, tændstiksfabrikker, stearinsmelteri, blikvareindustrien samt soda- og tobaksindustrien.

Fagforeningen gennemførte et stort agitationsarbejde og med-

lemstallet voksede støt til 350 i foreningens første leveår. Alligevel var der stadigvæk 3.000 uorganiserede i 1897. De mange beyndervanskeligheder gennemgås indgående. Men allerede år 1900 var foreningen så konsolideret, at der kunne ansættes en fastlønnet formand. Og siden har afdelingen gennem sit virke leveret mange kandidater til både hovedforbund og LO. Forfatteren betegner afdelingens tillidsmænd som arbejdsmændenes akademikere.

Loven om statsanerkendte arbejdsløsheds-kasser i 1907 betød en styrkelse af hele fagbevægelsen, for nu kunne det "betale" sig at være organiseret, og de arbejdsløse behøvede ikke længere at være skruebrækkere af økonomiske grunde, som det fremhæves. Afdelingens medlemstal steg da også fra 605 i 1906 til 916 i 1907. Internt fik man bedre kontorlokaler, som hidtil havde befundet sig i formandens lejlighed. Han havde også en gratis cykel, så han kunne komme rundt i byen til medlemmerne! Men da A-kassen kom, fik afdelingen eget hus.

Kapitlet om 1. verdenskrig fortæller godt om de vanskelige forhold for arbejdsmænd i denne periode. Årene fra 1917 var præget af arbejdsløshed – 18% i 1918. Det betød dog ikke som i andre fagforeninger i hovedstaden stor indflydelse for syndikalisterne. Ifølge Inge Post på grund af den rolige debatform, der prægede foreningen, og hun skriver: "Den nye formand [i 1917], Otto Jespersen, videreførte den samme tålmodige holdning til syndikalisterne". Længere fremme hedder det, at fabriksarbejderne dengang havde opnået nogle af arbejdsmarkedets bedste resultater. Her mangler en

analyse og sammenligning af resultaterne og dermed en underbyggelse af konklusionen om oppositionens manglende indflydelse. Jeg tror, at den "manglende" indflydelse hang sammen med, at de fleste medlemmer havde fast arbejde året rundt og dermed ikke var så oppositionelle som de arbejdsmænd, der i højere grad var ramt af arbejdsløshed. Men opposition er ikke en kop te for Inge Post. I en illustration med syndikalister nævnes blot navne, og at det er fra en 1. maj demonstration 1919. Den interessante tekst på de demonstrerendes banner, "Vi vil ha' Far ud af Fængslet", nævnes ikke. Her var ellers en enestående lejlighed til at fortælle om spændingerne inden for arbejderbevægelsen og om "far", den fængslede syndikalist Andreas Fritzner.

I 1921 fik syndikalisterne overtaget i fagforeningen. De foreslog, at lønningerne for de 4 fastansatte funktionærer skulle nedsættes fra 125 til 80 kr. om ugen. Et kompromis på en ugeløn på 90 kr. blev vedtaget, men alle 4 funktionærer sagde op pr. 1. januar 1922. Nu stod syndikalisterne med hele magten i fagforeningen og Post skriver, at den overvældende sejr kom helt bag på dem. De bevarede denne indflydelse frem til 1925, hvor den tidligere socialdemokratiske formand, Chr. Gram, igen blev valgt. Om resultaterne af de 3 års indflydelse anfører Inge Post: "Syndikalisterne nåede tilsyneladende ikke at præge Fabrikarbejdernes Forbund særligt meget" (s. 61) – igen uden nogen egentlig analyse. I stedet går hun direkte videre med en erindring om generalstrejken 1920, hvorefter der springes til storlockouten 1925.

Næste kapitel hedder "Fra krise til efterkrigstid" og går fra 1930 til op i 1950'erne. Beskæftigelsen gennem 1930'erne steg kraftigt, hvilket kan aflæses af de stigende medlemstal: Hvor der i 1931 var 3.197 medlemmer, var tallet i 1939 steget til 5.290.

Inge Post viser forståelse for fagforeningernes samarbejdspolitik med at sende arbejdere til Tyskland under besættelsen (s. 73). Det hedder, at fagforeningerne gerne selv kunne bestemme, hvordan folk skulle udkommanderes, og at der ikke havde været noget alternativ. "Reglen var, at arbejdsløse blev tilbudt arbejde i Tyskland; hvis de afslø, fik de ingen understøttelse." Iflg. bogen var der tale om 40.000 arbejdere, som hermed hjalp den nazistiske krigsmaskine på vej.

S. 73-79 beskrives kommunisternes forhold under krigen. Vedr. kommunistinternerne i 1941 nøjes Post med at anføre, at den kunne have været gennemført mere elegant. I fagforeningen blev oppositionen ledet af Harald Nielsen, der iflg. Post i 1940-41 var aktiv i organiseringen af frivillige til borgerkrigen i Spanien. Den sluttede ellers i 1939.

Videre får vi to gange (s. 77 og 79) at vide, at "mange kommunister, af frygt for tyskerne, var gået under jorden." Den konklusion vil datidens kommunister nok gerne have sig frabedt. Alligevel fik deres arbejde betydning, for på s. 78 hedder det, at augustoprøret 1943 tvang samarbejdspolitikkerne til at træde tilbage.

Inge Post opfatter kommunisterne som følsomme mennesker, for på s. 78 skriver hun, at deres indsats i modstandskam-

pen skabe respekt omkring dem, og de derfor følte, de burde have mere indflydelse i fagbevægelsen. Hvordan kommunisterne først kan beskrives som bange mennesker, der gemmer sig, derefter vælter regeringen og så "føler", at de bør have indflydelse, forekommer mig som en noget selvmodsigende argumentation.

I fagforeningen internt betød hele dette, at det var en kommunist, der sad på formandsstolen fra 1944 til 1947. Da fik de besindige fabriksarbejdere igen overtaget, for kommunisterne havde brugt fagforeningens midler. Post skriver herom: "Kommunisterne var ikke gode til at administrere økonomien. De efterlod nærmest en tom kasse. Man kan sige, at de blev fanget af deres egen politik, der altid havde kritiseret udgifterne til administration som for høje" (s. 80). Men igen mangler der dokumentation herfor.

Dette kapitel slutter af med en erindring af Willy Nielsen, som var formand for fagforeningen fra 1973 til 1987. I 15 år, fra 1945 til 1960, arbejdede han på hvad han kalder byens bedste arbejdsplads. Herefter var han i 27 år ansat i fagforeningen. Erintringen giver et meget godt indblik både i en arbejdsplads og i det faglige arbejde, som Willy Nielsen udførte.

Sidste halvdel af bogen fortæller om fagforeningen og udviklingen gennem de sidste 40 år. Om fagforeningens oplysningsarbejde, fra rationalisering til selvstyrende grupper og om gæstearbejdere. Et kapitel fortæller om industriens udflytning fra hovedstaden, et andet om miljøet og om dengang der begyndte at komme kvindelige medlemmer. Det er store emner

bogen behandler – og kvaliteten i de enkelte kapitler svinger også meget. Der er simpelthen for få sider til at fortælle en så omfattende historie. Mest gør det sig bemærket i kapitlet om rationalisering til selvstyrende grupper. Det fylder seks sider, hvoraf konflikten på Philips i 1954 fylder cirka to, mens spørgsmålet om selvstyrende grupper afvikles på under 1/2 side.

Seks af de fabrikker, som fagforeningens medlemmer i dag arbejder på, beskrives på 20 sider. Det er både store og små virksomheder, men jeg synes den historiske beskrivelse af de enkelte virksomheder virker lidt for "officiel" set ud fra et arbejdsmandssynspunkt. Går for lidt ind bag facaden på den enkelte virksomhed og er for skabelonagtig. I det sidste – noget langstrakte – kapitel "Fagforeningen arbejder" interviewes syv af de 15 ansatte på fagforeningskontoret.

Sammenfattende mener jeg, at bogen vil have for meget med. Derfor bliver der hverken hoved eller hale på den nyere tid. Måske har bestyrelsens ambitioner med festskriftet været for store? Selv om man får en masse at vide, får man ikke indtryk af, hvordan fagforeningen arbejder i nyere tid. De mange oplysninger mangler at blive knyttet tættere sammen for at give et helhedsindtryk.

I sammenfatningen hedder det, at der ikke i Fabriks- og Specialarbejdernes Fagforening har været overskud til de store revolutioner. To gange har medlemmer forsøgt at tage skeen i en anden hånd (1921-25 og 1944-47). At forfatteren ikke har sympati for opposition er tydeligt. Men derfor kan man godt prøve at forstå oppositionen på dens

betingelser og ikke alene ud fra sin egen socialdemokratiske holdning. Oppositionen faldt begge gange til jorden, og i stedet har udviklingen været karakteriseret af det, der i sammenfatningen kaldes "den jævne besindige udvikling". Den betegnelse passer også bedst på bogen.

John Juhler Hansen

Arbejdererindringer fra "folkhemmet"

Bo G. Nilsson, *Folkhemmets arbetarminnen. En undersökning av de historiska och diskursiva villkoren för svenska arbetares levnadsskildringar – Nordiska museets Handlingar 121 – Stockholm 199, 296 s., ISBN 91 7108 410X.*

På Nordiska Museet i Stockholm ligger en omfattende og unik samling af svenske arbejdererindringer (35.000 sider fra 1990 meddelere). De er især indsamlet i årene 1945-1960, og en del af dem er udgivet. Bo G. Nilsson har i afhandlingen: Folkhemmets Arbetarminnen, beskrevet og analyseret, hvorfor og hvordan disse erindringer er blevet indsamlet og præsenteret i bogform for offentligheden set i sammenhæng med paradigmet indenfor datidens svenske etnologi.

Det er samtidig et stykke forskningshistorie af den svenske etnologis første tilnærmelse til en arbejderkulturforskning, som udenfor de etnologiske kredse allerede var taget op af Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap fra 1926 (Fr. Ström) med opfordring til arbejdere om at skrive memoarer. AKS udgav 1929 den første bog i en serie arbejdermemoarer, hvor der op til

1944 udkom 5 bøger, som Bo G. Nilsson også gennemgår. Udgivelse af arbejdererindringer skete samtidig også i f.eks. Tyskland og Danmark (O.Bertolt).

En tilnærmelse mellem den svenske arbejderbevægelse og Nordiska Museet udviklede sig i 1930'erne. Ture Nerman foreslog i 1936 at få skrevet "den svenske arbetarklassens härkomst och historia före 1880" hvilket blev imødekommet af Nordiska Museet og førte til to bind med titlen: Arbetaren i helg och söcken (1943-44).

Det interesserer Bo G. Nilsson at få afklaret, hvorfor disse og andre arbejdererindringer netop blev indsamlet i "Folkhemmets" periode (1920-1980), og iflg. Bo G. Nilsson karakteriseret ved kompromiser mellem kapital og arbejde, og nu erstattet af en ny-liberalistisk orientering, hvor kapitalen alene sætter dagsordenen. Var dette kompromis mellem kapital og arbejde skyld i, at der blev fortiet væsentlige elementer i arbejderkulturen? Blev den ikke direkte forvrænget ved bearbejdelsen af erindringsmaterialet til brug for offentliggørelse, fordi forsoning og kompromiser stod i centrum og ikke en kultur forklaret gennem modsætninger mellem klasser i samfundet, noget som også prægede spørgelistsens udformning? Den etnologiske verden ønskede ikke at tale om klassekamp, men kulturhistorisk at dokumentere arbejderne som enkeltindivid og ikke som en del af en klasse. Og spørgsmålet stilles: Hvad var det for et "folkliiv", som erindringsindsamlingen skulle producere udsagn til, og som de svenske etnologer (1920-1960) var så optaget af at afdække eller fylde ud.

Det svar prøver Bo G. Nilsson at finde gennem en redegørelse

af den svenske etnologis historie op til 1934 og i tiden derefter, præget som den sidste periode var af det svenske socialdemokratis reformisme, efter at partiet kom til magten i 1920erne.

I begyndelsen af 1900-tallet var etnologiens centrale studieobjekt "allmogekulturen" (s. 28 f), der indgik som en væsentlig del i en konstruktion om det svenske folk, gennem afdækning af levevilkår, tankesæt og forskellige udtryksformer i dagligdagen, hvor folkedigtningen i begyndelsen stod i centrum.

Hvad havde så de svenske folklorister at byde på over for den ekspansive "allmogeeetnografi"? De skulle jo interessere sig for det "åndelige" i "allmogekulturen". Hovedpersonen C.W. von Sydow var interesseret i at optegne den mundtlige tradition, og mennesket opfattedes af ham som en traditionsbærer (s. 122-23). Problemstillingen var at undersøge, hvordan traditionen videreførtes, hvordan dens eksistensvilkår så ud, hvad beretterne gjorde med traditionen, og hvilke faktorer influerede dem. Man var optaget af det nære samspil mellem traditioner og de mennesker, som forvaltede og førte den videre. Hvor nogle kunne være interesseret i *life history*, var folklorister optaget af *life story*, og der blev hos von Sydow skabt et diskursivt rum for et aktivt og kreativt individ: traditionsbæreren. "Folkedigtningen fikserades inom et kulturelt eller nationellt rum och relaterades där til andra former av folklig tradition" (s. 123). Mennesket var ikke længere bare reproducerende, dets forhold til tradition gav folkloristen mulighed for at studere kreative og nyskabende træk. Sådan blev det svenske arbejdermindemateriale

ikke opfattet, da det var indsamlet af "allmoge-etnografer". Bo G. Nilsson ville oprindeligt have skrevet en afhandling ud fra et folkloristisk perspektiv, hvor arbejderminder opfattes som beretninger og fortællinger, som kan fortælle noget om de arbejdere, der har fortalt dem. Nu undersøgte han i stedet for, hvorfor erindringsmaterialet var blevet tilvejebragt (s. 11). Bo G. Nilsson mener (s. 126), at med von Sydows død forsvandt denne retning i folkloristikken, men det er nu ikke rigtigt. Den fortsatte bl.a. i København med hans elev, den senere professor i folkloristik, Laurits Bødker (1915-1982), der under stærk svensk modstand fik udgivet en samling artikler af von Sydow (Selected papers on folklore 1948) i København.

Bo G. Nilsson er inspireret af den amerikanske performanceforskning, hvor termer som textualisering, intertextualisering og omtextualisering er blevet fremlagt af Richard Bauman og Charles L. Briggs. Disse termer anvendes til at forklare, hvad der skete med det indsamlede svenske arbejdererindringsmateriale og skal vel også indikere, at Bo G. Nilsson foretager en folkloristisk undersøgelse.

Nilsson er endvidere inspireret af M. Foucaults tanker om magt, som hos Foucault ikke kun er udtryk for noget, der afgrænser og forbyder (s. 233), men også indgår i processer, som ofte opfattes som demokratiske og befriende, men samtidig indgår i opbygningen af en magtstruktur. Noget som det indsamlede arbejdererindringsmateriale iflg. Bo G. Nilsson har været udsat for.

Vender vi os derefter til Nordiska Museets indsamling af arbejdererindringer, var det nye, at

et meddelernet blev bygget op gennem fagforbund og lokale fagforeninger. At landarbejderne blev den første gruppe hang sammen med, at forfatteren Ivar Lo-Johansson især agiterede for det i fagbladet "Lantarbetaren". En priskonkurrence blev udskrevet for det bedste manuskript og det bedste fotografi. Derefter gik det slag i slag med andre erhverv. Fra 1947 og frem til 1960 indsamledes erindringer for en lag række fag, dels traditionelle industrifag, dels forskellige konforfag. Ialt blev det til 17 bøger. De første blev udgivet i et oplag på 10.000, senere blev dette halveret for til sidst at ligge på 1000 eksemplarer.

Efter udgivelsen af savværksminderne tonedes socialkritik og forbindelsen til den organiserede arbejderbevægelse ned i de kommende udgivelser (s. 197). Fra 1949 lagde Mats Rehnberg op til en ny opfattelse af traditionsbegrebet: tradition drejede sig om, hvad meddeleren havde at fortælle om personlige erfaringer og oplevelser og interessedomnansen, dvs. de foreteelser eller fænomener som stod i fokus for et individ eller en gruppes opmærksomhed. Det kaldte Rehnberg for "levende tradition" (s. 196). Menneskets liv blev nu sat i centrum i stedet for udsagn om generelle ting, og fakta antydedes det, kunne hos folk udvikle sig til historier. Man søgte ikke længere en regional tradition, heller ikke at nå tilbage til en tidligere historisk periode, nu var folk selv i stand til at repræsentere sig selv (s. 237).

Men det fik de ikke lov til, når det kom til stykket, mener Bo G. Nilsson. Fagforeningsfolk indtog en filtrende funktion, de fandt frem til meddelere og hjalp dem måske også med at nedskrive

erindringerne (s. 200), ligesom museets udsendte folk og sognets "elite" tidligere havde gjort det. Og efter 1948 var det især arbejdslivet, der havde interesse på Nordiska Museet. Man ønskede neutrale beskrivelser af sociale miljøer (s. 201) til støtte for integration og legitimering af det nye svenske folkhem (s. 203).

"Gesunkenes Kulturgut"-tankegangen afsløres yderligere, når Bo G. Nilsson sammenligner de originale bogbindererindringer med de faktisk af Mats Rehnberg udgivne. Der er her foretaget 300 redaktionelle indgreb, fjernet 25-50 procent af teksterne, og 40% af meddelerne er ikke taget med (s. 217). Fjernet bliver slægtrelationer, som er vigtig for meddelerne. Teksten koncentrerer om hovedpersonen, og fra arbejdspladsbeskrivelser udelukkes enkeltheder og navne; fjernet blev også, hvad redaktøren opfattede som perifer, f.eks. idræt.

Det, som konstant klippes væk, er partier, hvor bidragsyderen træder ud af rollen som passivt medium for minderne og gør sig synlig som nulevende og aktiv beretter (s. 220), da Nordiska Museet prioriterede erindringer fra fortiden højest. Følsomme emner, som også bliver fjernet, kan handle om seksualitet, religiøse anekdoter, alkoholisme eller omtale sygdom og ulykke, og – som allerede nævnt – beskrivelser af politiske forhold eller konflikter på arbejdspladsen (s. 223).

Arbejdernes egne vurderinger og refleksioner fjernes af redaktøren. Beretternes integritet anfægtes, subjektiviteten reduceres, de indskrænkes til rapportører, berøves retten til at refleksioner og tolkning, som i stedet overgår til læserkredsen; ironiske bemærkninger tolereres hel-

ler ikke (s. 225-28). En nedefra og indefra-opfattelse angribes hele tiden af en udefra- og ovenfra-holdning. Noget som Bo G. Nilsson kan konstatere (s. 230-31) også er sket med tyske arbejdererindringer udg. af P. Göhre før 1. Verdenskrig og ligeledes i dag (kritiseret af B.J. Warneken). Det var som at "hugge hovedet af teksten", blev det sagt (s. 230), eller også havde opgaven iflg. Rehnberg været at indsamle et "videnskabeligt råmateriale" (s. 209). Nilsson opfatter det som en redigeringspraksis, som var "gennemsyret af klassesamfundets magtrelationer" (s. 231).

En opfattelse som har fået doktorstatus. Umiddelbart kunne man tro, at det i sig selv er værdifuldt, at dette omfattende arbejdererindringsmateriale i det hele taget er blevet indsamlet, og at en tak måtte rettes til Mats Rehnberg. Men som man råber i skoven, får man selvfølgelig også svar; havde spørgelisterne været udformet på en anden måde, ville der være kommet andre svar. Og var arbejderne blevet opfattet som traditionsbærere, ville meget også have set anderledes ud. Heldigvis har meddelerne – eller bedre forfatterne – skrevet om meget andet, end det de blev spurgt om, så det kan bruges i andre sammenhænge. Det er også sket i flere afhandling.

Det er en spændende og solid afhandling Bo G. Nilsson har lagt frem, men tilbage står nogle spørgsmål. Det ene er den postmodernistiske opfattelse af samfundet som en konstruktion, der kan pilles fra hinanden og beskyldes for hvad som helst, uden at det empirisk underbygges. Det svækker også denne afhandling. Det andet er, om svenske etnologer og folklorister i dag ville imødekomme de kritikpunkter,

som Bo G. Nilsson fremfører og ville tage initiativ til at indsamle et lige så omfattende arbejdere-rindringsmateriale. Og ville de gå ind for et samarbejde mellem kapital og arbejde som begrundelse for at gøre det, eller er de mere præget af, at det i dag er kapitalen alene, der sætter dagsordenen?

Flemming Hemmersam

Klassesolidaritet og splittelse i Storbritannien

Andrew J. Richards: Miners on Strike: Class Solidarity and Division in Britain, Berg Publishers, Oxford/New York 1997, 269 s., £ 14.95 (paperback), ISBN 1 85973 177 5

Richards afhandling var oprindeligt en dissertation fra 1992; han gennemførte sin undersøgelse i nogle britiske minedistrikter i 1989-90. Her interviewede han 217 minearbejdere plus en række lokale, regionale og nationale funktionærer fra Minearbejderforbundet (NUM) såvel som andre fra forskellige arbejderorganisationer bl.a. funktionærer fra Union of Democratic Mineworkers (UDM), som brød ud af NUM efter den store minearbejderstrejke. Det fremgår af litteraturfortegnelsen, at han har læst så godt som hele den relevante litteratur. Enkeltsteder om interview'ene ligesom et register findes som tillæg.

Richards sammenligner de to officielle NUM-strejker i 1972 og 1974 – som begge var lønstrejker – med strejken i 1984-85, som var rettet mod National Coal Boards (NCB) program for lukning af miner. Strejken i 1984-85 var, som han frem-

hæver, uden fortilfælde, fordi den var en forsvarskamp for arbejdet i kulminerne og for at bevare samfundene (communities) i minedistrikterne og altså ikke en lønkamp. Derfor udfordrede den Thatchers strategi over for de nationaliserede industrier, fagbevægelsen og økonomien som helhed.

Strejken endte i nederlag: i 1994 var der kun 17 kulminer med i alt 11.000 arbejdere tilbage – i 1921 var der 1.132.000, i 1948 716.500 og ved strejkens start over 180.000 arbejdere. Det illustrerer den langtidsudvikling, som strejken var et forsøg på at vende. Richards spørger, om dette nederlag genspejler arbejderklassens og den klassebaserede politiks undergang, og om arbejderklasse-bevidsthed, -identitet og -solidaritet nu hører fortiden til. Han afviser i sin diskussion af dette Eric Hobsbawms, Stuart Halls m.fl.s pessimistiske og delvist reaktionære konklusioner og fastholder "klassebevidsthedens... fortsatte kompleksitet og modstandskraft i de avancerede kapitalistiske samfund" (s. 3).

Han afviser tillige Lenins fortolkning af Marx' klassebevidsthedsmodel, som tilskriver arbejderne en 'trade-unionistisk' bevidsthed, som kun kan overvindes gennem et revolutionært lederskab. Richards går derimod ind for et synspunkt fremsat af Vic Allen, en med NUM samarbejdende akademiker, om at klassebevidsthed er et komplekst, modsigelsesfyldt fænomen. Dens eksistens hænger sammen med den solidaritet, som skabes i minearbejdernes landsbyer, med deres mangeartede arbejderklubber, fagforeninger, partier, kulturelle institutioner osv., som alle skaber en samhørighedsfølelse.

Solidariteten modvirkes imidlertid af lokale særpræg og isolation. Historisk set var forbundet regionalt baseret. NUM og dets forløber var kun et landsdækkende forbund af navn, og der har altid eksisteret modsætninger mellem regionerne og forbundsledelsen, en kendsgerning som var medvirkende til minearbejdernes nederlag i den store strejke i 1926. Medlemmerne holdt fast i den regionale selvstændighed, og først strejkerne i 1972 og 1974 skabte et overregionalt sammenhold. Dette blev imidlertid brudt op igen, da forbundsledelsen under Joe Gormley – efter at medlemmerne i to afstemninger havde forkastet et forslag herom – fik gennemtruffet, at der på lokalt plan kunne indføres et aflønningssystem, der omfattede bonusordninger og dermed store lønforskelle mellem regionerne.

I 1981 afløstes Gormley som formand for NUM af Arthur Scargill, der siden 1973 havde været formand i Yorkshire NUM. Venstrefløjten fik snart efter også flertal i hovedbestyrelsen. NUMs ledelse afviste nu flere minelukninger, men fik ikke opbakning til at udråbe en landsdækkende strejke i en afstemning blandt medlemmerne, da disse var splittet pga. af de forskellige aflønningsformer og uenige i vurderingen af de enkelte mineområders fortsatte eksistens som arbejdspladser.

Der var således modsætninger både blandt medlemmerne og mellem forbundsledelsen og enkelte distrikter. Richards påviser udførligt, hvordan store medlemsgruppers spontane aktioner skabte den massebevægelse, der er en forudsætning for faglig kamp, hvor man ikke venter på resultatet af afstemningerne eller ledelsens initiativ, men sender

strejkevagter ud over landet og dermed mobiliserer arbejderne. Spontane strejker blev udbredte efter Thatchers overtagelse af regeringsmagten, og en storkonflikt blev efterhånden uundgåelig. Richards beskriver udviklingen op til 1984 og beskriver NCBs provokationer. Efter at NCB i 1981 havde offentligjort en nedskæringsplan, der indebar nedlæggelse af 20.000 arbejdspladser, begyndte en konflikt i Sydwalles; uden om ledelsen bredte den sig hurtigt til hele landet – Richards understreger bevægelsens spontane karakter – og regeringen bøjede sig i første omgang for bedre at kunne forberede næste runde.

I 1984 planlagde NCB en ny omfattende nedskæringsrunde, der også omfattede rentable kulminer. Igen greb den spontane bevægelse om sig, før forbundsledelsen kunne gribe ind. Ledelsen sanktionerede imidlertid bevægelsen i overensstemmelse med vedtægterne og ville ikke indlede en afstemning, fordi den spontane aktion jo allerede var i gang. Ganske vist vendte nogle af de lokale ledelser sig imod aktionen, men medlemmerne havde fortsat initiativet. Richards afviser, at strejken var et venstreorienteret forsøg på at vælte regeringen, og påviser at NUM-ledelsen kun accepterede det, medlemmerne allerede havde sat i gang.

Richards undersøger ligeledes, hvorfor det ikke lykkedes at inddrage Nottingham-distriktets medlemmer i strejken. Han gengiver forskellige vurderinger, eksempelvis nævnes den ikke afholdte afstemning, fejl begået af de arbejdere, der allerede var i strejke osv., men også Nottingham-medlemmernes svigtende solidaritetsfølelse.

Richards undersøger, hvordan de strejkende selv opfattede konflikten ved at undersøge deres klassebevidsthed. Han anfører regeringens mangeartede forberedelser, bl.a. vedtagelsen af anti-faglig lovgivning, men går ikke ind på efterretningsvæsenets rolle. Det, at politiet indsattes som militærstyrke, var ligeledes et af de nye midler i kampen. I sidste instans blev Nottingham afskåret af politi-kordoner, som forhindrede de strejkende i at oprette blokader.

Britisk LO (TUC) lovede at støtte strejken, adskillige forbund gjorde det faktisk, andre ikke, mens flere kun gav økonomisk opbakning, men afviste aktivt at gennemføre sympatiaktioner. I sin sammenligning af strejkerne i 1972 og 1974 med den i 1984-85 fremhæver Richards, at massearbejdsløsheden og den svagere fagbevægelse sammen med den fagforeningsfjendske lovgivning svækkede solidariteten. Han understreger, at hjælpen fra fagbevægelsen og Labourpartiet gjorde det muligt at opretholde strejken, men ikke at vinde den.

Richards gør endvidere rede for de strejkendes erfaringer under kampen: hvordan de lokale samfund bakkede dem op, kvindernes rolle, udlandsrejserne for at tale med støttegrupperne der, opbakningen fra arbejderbevægelsen over hele verden. Alt dette havde en stor betydning for deres bevidsthed, og bidrog afgørende til at holde moralen oppe. Der var naturligvis modsætninger i de strejkendes rækker, men mange især yngre medlemmer blev aktivt inddraget i arbejdet. I den forbindelse vurderer han, om strejken bør opfattes som klassepolitikens død eller genfødsel. Han når frem til det

resultat, at den var en ny politikform, en forsvarskamp for de lokale samfund som helhed.

Situationen efter strejkens afslutning analyseres, ligesom splittelsesforbundet UDM og forholdet mellem strejkende og ikke strejkende diskuteres. Hans vurdering er, at Nottingham-arbejderne ville have deltaget i strejken, hvis afstemningen var blevet gennemført, og han anfører argumenter herfor. Men 80% af medlemmerne var allerede ude i strejken, før afstemningen kunne indledes, det var således ren formalisme at henvise til den ikke gennemførte afstemning.

I slutafsnittet (*Defiance in Defeat*) ser Richards på tiden, der fulgte. NUM forsøgte at føre kampen videre og i 1987-88 gennemførtes det største antal strejker i årtiet (selvfølgelig bortset fra 1984-85). Kampen for at opretholde minerne fortsatte, og så sent som i 1992 måtte regeringen midlertidigt fratage planerne om at lukke 31 af de dengang endnu eksisterende 50 miner. Protestbevægelsen havde bred opbakning, over 90% af vælgerne støttede den (s. 236, note 89) men TUC afviste at gå i konflikt, og regeringen kunne således gennemføre sin plan.

Sammenfattende vurderer han strejken positivt i dens politiserende virkning, og efter min mening er hans analyse korrekt, især forståelsen af klassebevidstheden og understregningen af medlemmernes spontaneitet i forbindelse med strejkens start og i overvindelsen af den provinsielle modstand mod en koordineret kamp mod lukningerne. Bogen kan anbefales som en meget grundig analyse af udviklingen før, under og efter strejken. Den fortjener at blive læst.

Mike Jones

Arbejde på Opelfabrikken

Peter Schirmbeck (red.), Achim Dresler, Rose Herzberg, Norbert Lambert, Klaus Plügener: "Morgen komst Du nach Amerika". Erinnerungen an die Arbeit bei Opel 1917-1987, J.H.W. Dietz Nachf., Bonn 1988, 279 s., ISBN 3-8012-0128-7

Disse erindringer, der udkom i bogform i 1988, men først nu har fundet vej til "Arbejderhistorie" for at blive anmeldt, er et resultat af et "oral-history-projekt", der blev gennemført af Museum der Stadt Rüsselsheim efter ønske fra byens magistrat.

Museets leder, Peter Schirmbeck, stod for projektet og havde de fire ovenfor nævnte medarbejdere tilknyttet for at indsamle og bearbejde erindringsmateriale. Begrundelsen for indsamlingen er som i alle andre "oral-history-projekter" at gøre hverdagen synlig og få skrevet "historien" nedefra og indefra og ikke kun fra oven og udefra. Og at fastholde udsagn, som ellers ville forsvinde med menneskets bortgang.

Schirmbeck opfatter arbejdererindringer som en korrektur til historieoverleveringen. Projektet koncentrerer sig om at give et indblik i en arbejdskultur og i mennesker, der havde arbejdet på Opel-fabrikken i Rüsselsheim. 46 personer er blevet interviewet 1986/87, heraf var 10 kvinder.

Hvert af hovedafsnittene indledes med en kort historisk oversigt for den periode og det tema, der stilles spørgsmål om, suppleret med realkommentarer undervejs og sammenfattende kommentarer. Spørgsmålene er optrykt, så man kan se, hvad meddelerne er blevet spurgt om;

meddelerne er dog anonymiserede.

Erindringsmaterialet er systematiseret på følgende måde: Først noget om barndom og skoletid, de sociale forhold før og efter 1. Verdenskrig, hvorfra der også fortælles, og hvor kartofler åbenbart var det, arbejderne måtte spise mest af. Valg af læreplads og læretiden på Opel, og derefter kommer det store omfattende afsnit om selve arbejdet på fabrikken, hvor kvinderne har deres eget afsnit, for så at slutte af med udsagn om enkelte begivenheder på fabrikken som General Motors køb af firmaet i 1929 og arbejdsløsheden derefter med en enkelt arbejdskamp organiseret af kommunister. Nazitiden betød store ændringer på arbejdspladsen, derefter først fabrikkens omstilling til krigsproduktion under 2. Verdenskrig og så tiden under amerikansk militærforvaltning, hvor russerne dog forinden – iflg. overenskomst – nåede at demontere dele af fabrikken. Først i 1948 bestemte General Motors sig for at føre fabrikken videre. Til sidst fortæller pensionister fra Opel om, hvad de får tiden til at gå med.

Det mest interessante er udsagnene om selve arbejdsprocessen på fabrikken. Hvad der produceres, at det sker på akkord og at taylorismen indføres på fabrikken fra 1924. Der produceres ikke kun biler på Opel, men tidligere også cykler, togvogne og senere køleskabe. Det fortæles der om, og detaljeret redogøres der for arbejdet ved samlebåndet, når biler blev produceret, fra formerarbejdet over til punkt-svejsninger i råmontagen, færdigmontagen, slibningen i råmontagen, polstring, færdig- og slutmontagen og noget om job-

rotation. Ligesom forskellige faggrupper som f.eks. smede og fræsere nærmere fortæller om deres specielle arbejde. Andre typer af arbejdspladser på fabrikken erindres også.

Kvinder kom ind på Opel, fordi der manglede mandlig arbejdskraft især under 1. Verdenskrig, men også senere. De fortæller om deres barndom og skoletid; især var de placeret i cykel- og polsterafdelingen. De lavede også mad til de ansatte. I 1964 drejede det sig dagligt om 14.000 portioner. Men kvinderne havde ikke fri, når de kom hjem. Så ventede huslige pligter dem. Såvel de som mændene brugte en del tid på transport; over halvdelen af de ansatte boede nemlig ikke i Rüsselsheim.

Under 2. Verdenskrig bestod arbejdskraften også af tvangsdeporteret arbejdskraft og krigsfanger, og Opel blev udsat for 10 flyangreb i perioden 1941-45.

Det er ikke en letlæst bog, men den rummer væsentlige dokumentariske udsagn, som uden indsamlingen ikke ville have været tilgængelige for eftertiden. Bogen er præget af, at udsagnene indgår i en historisk problemstilling. Som folklorist lægger jeg mærke til trods de fakta-prægede spørgsmål, at der svares igen ikke alene med fakta, men også med mange historier, som fortæller mere om de mennesker, der arbejdede på Opel, end om det at producere biler, og hvordan man gjorde det.

Flemming Hemmersam

Transportarbejdernes Internationale

Solidarity. The First 100 Years of the International Transport Workers' Federation, Pluto Press, London 1996, 168 s., IS-BN 07453 1160 1

ITF er hverken den største eller den ældste af de internationale fagsekretariater, men den har i perioder haft en meget stor betydning i den internationale fagbevægelse og hører også i dag til den centrale gruppe.

Organisationens 100-års jubilæum blev forberedt grundigt ved flere konferencer, den her foreliggende fremstilling er organisationens egen, men er kun et af resultaterne. Om alle de øvrige planlagte afhandlinger udkommer er ikke sikkert, men ifølge forordet publiceres i det mindste en afhandling af Bob Reinalda om den vigtige mellemkrigsperiode, som også i dette bind optager en betydelig del af pladsen. Med rette må man sige, fordi ITF med Edo Fimmen som generalsekretær i mellemkrigsperioden ikke kun indtog en progressiv rolle i arbejderbevægelsen, men var ledende i det internationalistiske arbejde og den antifascistiske kamp. Tidligere er udkommet et bind på tysk af Hartmut Simon om ITFs tidlige historie og en videnskabelig antologi, der bl.a. behandler den antifascistiske kamp, er efter sigende på trapperne.

Det er beundringsværdigt, hvordan det er lykkedes på forholdsvist knap plads – hvor meget af pladsen optages af illustrationer, i mange tilfælde gode udbygninger af teksten – at få fremstillet væsentlige træk af organisationens udvikling, f.eks. ekspansionen udenfor den europæiske ramme, de nødvendige

omstillinger transportarbejdet har undergået i de 100 år, som naturligvis har haft betydning for ITFs struktur og sammensætning og endvidere at nævne i det mindste nogle af de fremtrædende personligheder og kort beskrive deres indsats.

Der er tale om et overblik, hvor kritikken selvfølgelig ikke er det mest fremtrædende element og heller ikke skal være det. Alligevel har forfatterkollektivet bag bogen ikke lagt skjul på, at ITF i en bestemt konflikt var med til at ødelægge det canadiske sømandsforbund. Det var under den kolde krig, og ITF blev – som alle de internationale fagsekretariater – hårdt kritiseret af det i Prag baserede faglige verdensforbund WFTU. Det canadiske forbund blev åbenbart ledet af militante arbejdere, der af regeringen blev udnævnt til kommunist. I denne situation vendte ITF sig mod forbundet i en konflikt, som forbundet tabte og derefter opløstes. Der lægges ejheller et slør over andre kritiske situationer.

Men med rette lægges der mere vægt på f.eks. Fimmen-perioden, hvor dennes "egen magtfulde blanding af socialisme, internationalisme og anti-fascisme" (s. 59) satte sit afgørende præg på organisationen. Det antifascistiske arbejde førte til et samarbejde med forskellige efterretningstjenster, men det var, som Fimmen skrev, "ikke af kærlighed til vore egne herskere, men af kærlighed til vores egen klasse og til vores eget land, som vi ønsker at gøre til et virkeligt hjem for alle der arbejder" (s. 94).

Gerd Callesen

Som der spørges...

Inge Marott Post (red.): Vores liv – 19 personlige beretninger om liv og arbejde i industrisamfundet. Udg. af Arbejdermuseet, Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, Nationalmuseet og CO-Industri, CO-Industris pjeceafd., København 1996, kr. 65.-, 160 s., ISBN 87-986112-2-4

Forud for udgivelsen af *Vores liv* er foregået en erindringsindsamling fortrinsvis blandt arbejdere i jern- og metalindustrien. Blandt de indkomne beretninger er 19 udvalgt og efter "nænsom" redigering gengivet i bogen. Faglærte mænd tegner sig for halvdelen af beretningerne; ufaglærte mænd og kvinder og en enkelt faglært kvinde for den resterende halvdel. Beretningerne har en livshistorisk struktur. I centrum står beskrivelser af arbejdslivet og dets forandring.

Erindringsindsamlingen har været lagt til rette af Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, Arbejdermuseet, Nationalmuseet og CO-Industri. I bogens forord fremhæves det, at "formålet var at sikre, at de mange ændringer, der er sket i lønmodtagernes hverdagsliv, i særdeleshed siden 2. verdenskrig, bliver skrevet ned og gemt til gavn for eftertiden". Som læsende har man derfor det spørgsmål med sig: til gavn for hvem, i forhold til hvad?

Fra redaktørens og udgiverens hånd er et svar formet gennem udvælgelsen af de citater fra beretningerne, der anvendes som overskrifter. Den indledende beretning karakteriseres ved: "Der har gennem alle årene været fremgang for arbejderne"; den afsluttende: "Man kan ikke købe sin lykke for penge". Her anslås det tema, som er det dominerende

de i bogen: forandringer på arbejdspladserne og i samfundet i dette århundrede er entydigt at betragte som fremskridt. Endskønt det i forordet også fremhæves, at erindringerne drejer sig om ændringer "på godt og ondt", er det påfaldende, at vanskeligheder – for slet ikke at tale om konfliktforhold knyttet til de beskrevne ændringer – stort set ikke får udtryk i beretningerne.

En lille sprække i en sådan tilgang til arbejderhistorien åbner sig alene i Aage Ahlman Jensens beretning. Han reflekterer: "Vist har vi fået det bedre nu, men vi har måttet arbejde hårdt for at opnå disse goder" (s. 61). Han sammenfatter dog sin beretning således: "Mit liv til nu blev et godt liv... man har ikke grund til at beklage sig" (s. 61).

Udsagnet om "det gode liv" er en genkommende afslutning i næsten alle beretninger – så påfaldende, at det påkalder undren. Forklaringen skal søges uden for bogen selv. Af bogen fremgår nemlig ikke, hvilket må siges at være en kritisabel mangel, at erindringerne er fremkommet på baggrund af en spørgeliste udarbejdet af de nævnte institutioner. Man må gå til spørgelisten for at opdage, hvad udsagnet om "det gode liv" er svar på. Her står nemlig som et af de afsluttende spørgsmål: "Har du været tilfreds med dit eget liv?" Ved at spørge sådan tilkendegiver de spørgende primært deres eget menneske- og historiesyn: tilværelsens mål er harmoni; historien er at forstå som en ubrudt række af fremskridt. Arbejders historie kan imidlertid rumme erfaringer om forhold og vilkår kendetegnet ved konflikter og undertrykkelse. Åbner man som den indsamlede ikke for beretninger herom, gør en særlig form

for kulturelt overgreb sig gældende – både i forhold til den berettende og i forhold til arbejderhistorien som sådan – idet man forgriber sig på vilkårene for arbejders liv og historie.

Når der spørges på den nævnte måde, er det måske forklaringen på, at ingen former for kritisk forholden sig kommer til orde i bogen. Eller er beretninger af den type valgt fra? I bogens forord tilkendegives, at oppositionel tænken af politisk art i hvert fald ikke har kunnet komme på tale. Det hedder, at beretningerne er udvalgt, så der sikres "en geografisk, faglig og aldersmæssig spredning". Forskellighed i det politiske er således fuldstændig forbigået.

Sammenfattende set må de 19 beretninger siges at være af beskrivende art, tenderende til det opremsende. Hvorfor det forholder sig således, bliver klart ved en nærmere gennemlæsning af spørgelisten. I tilknytning til de forskellige livsfaser lægges der her alene op til at svare på hvor, hvem, hvornår, hvad og hvordan. Kun ét enkelt *hvorfor* er der lagt op til, nemlig i forbindelse med arbejdet i jern- og metalindustrien. I den sammenhæng spørges der: Hvorfor søgte du arbejde her?

Lægger man alene op til svar på de nævnte spørgsmål, går man glip af den dimension i erindringsarbejdet, som er videregivelsen af erfaring. Spørger man derimod til *hvorfor*, lægges der op til fortælling og refleksion, hvilket kan betragtes som et særligt potentiale i arbejdererindringer.

Anderledes udtrykt kan man også karakterisere spørgelister som den anvendte som udtryk for underkendelse af arbejders egne intellektuelle ressourcer.

Hvorfor skulle ikke også de have mulighed for at ytre sig på egne betingelser om deres forståelse af sig selv, samfundet og historien? At sigtet er et andet i den nævnte sammenhæng, fremgår tydeligt af introduktionen til spørgelisten. Her fremhæves, at beretningerne indsamles og arkiveres, "så de kan bruges af forskerne, når der skal skrives bøger om arbejderkulturen, eller når der laves udstillinger". Betydningen af arkivering er indiskutabel. Men jeg deler ikke den opfattelse, at forskeres brug skulle være det primære formål med erindringsindsamlinger. Arbejders egne analytiske og kulturformidlende arbejde i og med erindringsfortælling og -skrivning er et perspektiv, der ikke må lades ude af betragtning. Når det sker, begår forskere og institutioner også i den sammenhæng et kulturelt overgreb.

Sine steder i *Vores liv* vrister nogle af de skrivende arbejdere sig fri af de indsamlede institutioners indskrænkede form for udspørgen. Det gælder især de ældre berettende som fx Aksel Mortensen, der indlevet og reflekterende skriver om de forhold, han oplevede som barn under 1. verdenskrig, og Viggo Langballe, der videregiver sine erfaringer som arbejderbarn i folkeskolen og sit syn på den fattigdom, der for så mange af hans generation var et vilkår. Hvad ville de berettende ikke kunne have fået frem, hvis oplægget havde åbnet derfor?

Ditte Scharnberg

4 besættelser

*Niels Wium Olesen (udg.):
Mennesker, politik og besættelse.
Fire biografiske skitser. Erik
Scavenius, Børge Thing, Arne
Sørensen, Hans Hedtoft,
Historisk Samling fra Besættel-
sestiden 1940-1945,
Esbjerg 1996, 208 s., kr. 178.-,
ISBN 87-986261-0-8*

Antologien markerer Historisk Samling for Besættelsestidens 10 års jubilæum. I sit forord peger Niels Wium Olesen rigtigt på, at netop i det biografiske perspektiv kommer man helt tæt på de valg, som også disse fire mænd blev stillet overfor dengang, eksistentielle valg, som var fremkaldt af besættelsestidens eksistentielle krav. Når bogen er læst, har læseren fået en oversigt om besættelsestidens politiske og etiske problemstillinger. Ikke blot som de i relief stod foran de her biograferede, de der var i frontlinien, men også foran dem, som ikke var det. De samme valg måtte også "almindelige" borgere træffe, om end i neddæmpet form, uden at behøve at risikere liv og lemmer.

Artiklerne er oprindelig foredrag i Folkeuniversitetets regi, altså til tider med ret udførlige biografiske og andre oplysninger, naturligt rettet mod et forholdsvis ukyndigt publikum.

Henrik Lundbak skriver om Arne Sørensen under de dækkende overskrifter: kulturdebatør, højreradikal provokatør, modstandsmand, politiker. Arne Sørensen var stifter af Dansk Samling som Lundbak anbringer på 1930ernes yderste antiparlamentariske højrefløj. Det er nok lidt for stærkt sagt – hvor er der så plads til DNSAP og LS? – men det er rigtigt, at de anførte citater dårligt kan betegnes som

andet end kryptonazistiske. Det er vanskeligt at forstå, og for Lundbak vanskeligt at forklare, Arne Sørensen som modstandsmand, den verdensfjerne, som da også i den egenskab blev mødt med skepsis. Arne Sørensen var politisk forvirret i sin spejden efter tidens strømninger. Når han mente at have fundet dem, søgte han at forene dem med fortidens idealer, de kristne og nationale. En velmenende mand – for nu også at sige noget godt om ham.

Carl Erik Andresens bidrag giver et spændende indtryk af Hans Hedtoft og hans socialdemokratiske bagland i de bevægede år. Også for Andresen har det været nødvendigt at måtte vælge fra i forbindelse med sin artikel. Om sådanne valg har været rigtige kan altid diskuteres, men jeg synes nu alligevel, at læseren går glip af to forhold. Det ene er at erfare om de henvendelser som Hedtoft og Vilh. Buhl rettede til den svenske regering om at overveje at sende et par divisioner svenske tropper til Danmark, hvis tyskerne trak sig tilbage under krigshandlinger; som en slags afløser for besættelsesmagten. Det er måske kun mig, der fandt det ret sensationelt da jeg opdagede det i sin tid, men mon dog ikke det ville have været nyt også for nogle af hans tilhørere i Folkeuniversitetet? Andresen burde nok desuden have omtalt D.s.F.s formand, Lauritz Hansens særlige rolle, da han alligevel nævner ham. Det er veldokumenteret, at Lauritz Hansen rent ud sagt udøvede stikkervirksomhed mod Hedtoft. Endelig vil jeg tillade mig at mene, at det ikke er helt dækkende at sige at Hedtoft stod med ét ben i hver lejr, modstandsbevægelsens og samarbejdspolitikens. Hedtoft stod med begge ben dér, i den lejr,

hvor han nu befandt sig. Helt og fuldt, uden i situationen at skænke den anden lejr en tanke. Ja, jeg vover at gå så vidt at mene, at hvis han skænkede den en tanke, da var det med forargelse. Hedtoft var under besættelsen på en mærkelig måde to mennesker, uden mindste hykleri eller bedrag.

Erik Scavenius var udenrigsminister og siden statsminister under en del af besættelsen. Han var pragmatiker, en kold teknokrat. Scavenius opfattede de folkevalgte med slet skjult foragt og ofte som et forstyrrende element i hans bestræbelser for at imødekomme tyskerne for at undgå radikalere krav fra deres side. Scavenius blev langt hen ad vejen støttet af de grupper og institutioner, herunder fagbevægelsen, der havde ansvaret for at holde samfundet og produktionen i gang. Lidt overraskende skriver *Hans Kirchhoff*, at Scavenius havde et langt bredere grundlag, end man siden har villet være ved. Jeg troede, at man altid havde betragtet dette grundlag, som jeg husker det. Nemlig at Scavenius blev fulgt af det store flertal af politikerne samtidig med, som Kirchhoff også peger på, at de tog afstand fra ham overfor befolkningen. Som egentlig også fulgte ham samtidig med at den tog afstand fra ham. Scavenius opererede ikke i den fri luft.

Erik Scavenius bliver i artiklen, som det er sædvane, og som han selv ønskede det, karakteriseret som realpolitiker, det usentimentale politiske hoved. Bismarck var faktisk hans forbillede. Vel var Scavenius ikke realpolitiker! Lad gå med, at *det onde* som nazisterne repræsenterede, intet særligt indtryk gjorde på ham, men det kan umuligt

være realpolitisk ikke at tage *andres* følelser over for dette onde i betragtning. Det kan heller ikke være realpolitisk at fejlbedømme sin vurdering af samarbejdet med besættelsesmagten så meget, at han efter Kirchhoffs mening kunne være kommet igen med færre indrømmelser. Det er derimod klart realpolitisk at spørge, hvordan Danmarks anseelse og internationale situation efter krigen havde været, hvis Scavenius' linie var fulgt uden en 29. august?

Nej, realpolitikeren var Børge Thing, storsabotøren, blikkenslageren fra Herning, den rettænkende og retfølende. Han om nogen blev ved sit livsskift under besættelsen afprøvet – og bestod. Uden at være "født" helt

blev han det kun ved at bekæmpe sin angst, dels for at blive anset for en forbryder, hvad der er lidt uforståeligt, dels for at dø. Men han adlød sin samvittighed, sit hjerte om man vil, og vandt. Scavenius adlød sit hoved og tabte. Det siger en del om Børge Thing, at med til de personlige omkostninger efter krigen, hvor han iøvrigt naturligt nok havde svært ved at falde til ro, hører hans mareridt. I dem hjem søgtes han af forældre, som krævede deres døde sønner tilbage.

Børge Things søn, *Morten Thing*, fortæller smukt om sin far, også om hans liv før krigen, hans skift fra Socialdemokratiet til DKP, hans chock efter Sovjetunionens kommunistiske Partis 20. kongres i 1956 og hans over-

gang til SF. Stort indtryk gør skildringen af hans karriere som officer, udgået fra Skolen for Modstandsbevægelsens Befalingsmænd. Under sin tjeneste blev han af de andre, traditionelt uddannede officerer mødt med et forbløffende standshovmod. Ingen tog øjensynlig ringeste hensyn til at Børge Thing frem for de fleste af de andre havde bevist at han var en fremragende soldat.

Den forvirrede Arne Sørensen, den lidenskabelige Hans Hedtoft, den kolde Erik Scavenius – Børge Thing kom, sagt lidt *corny* idealet af en mand, et menneske nærmest. Ham ville man godt have kendt.

Leif Thorsen